

МОДЕЛЮВАННЯ
ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ:
ПОРУШЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Полтава - 2020

**ПОЛТАВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМ. М.В. ОСТРОГРАДСЬКОГО
КАФЕДРА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ
РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР ПІДТРИМКИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

**МОДЕЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ:
ПОРУШЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Електронний навчально-методичний кейс

Полтава 2020

УДК 376.01-616-008.61 (072)

М 74

**Рекомендовано науково-методичною радою
Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
ім. М.В. Остроградського**

(протокол № 3 від 31 травня 2021 року)

Упорядник: *Н.П. Токаренко*, методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти ПОІППО імені М.В. Остроградського

Науковий редактор: *З.В. Резніченко.*, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії і економіки освіти ПОІППО імені

М.В. Остроградського

Науковий керівник проєкту: *І.О. Калініченко*, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти ПОІППО імені М.В. Остроградського

Рецензенти:

О.Г. Жданова-Неділько, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А. Зязюна ПНПУ імені В.Г. Короленка

С.І. Кривенко, директор комунальної установи "Інклюзивно-ресурсний центр" Терешківської сільської ради Полтавського району Полтавської області

Моделювання інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: порушення інтелектуального розвитку / упорядник: Н.П. Токаренко — Полтава: ПОІППО, 2020. – 92 с.

Доступ : <http://poippo.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-poippo>

У навчально-методичному кейсі розкрито особливості розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, висвітлено шляхи адаптації освітнього середовища, модифікації навчальних програм та матеріалів, розміщено поради щодо створення позитивного мікроклімату для всіх учасників освітнього процесу. Зміст кейсу має опис досвіду роботи педагогічних працівників ІРЦ, вчителя, асистента вчителя, вчителя-дефектолога, практичного психолога ЗЗСО. Кейс адресовано педагогам закладів освіти, методичним працівникам, слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, студентам педагогічних закладів вищої освіти, батькам, представникам громадських організацій з метою подальшого розвитку інклюзивного навчання в закладах дошкільної та загальної середньої освіти.

© ПОІППО, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
1. Сильні та слабкі сторони дітей з порушеннями інтелектуального розвитку	7
2. Ключова інформація про особливості порушень інтелектуального розвитку	14
3. Загальні рекомендації щодо навчання та розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку	22
4. Стратегії підтримки в освітньому середовищі, поради вчителям і батькам щодо забезпечення освітніх потреб дітей	46
5. Освітні програми, які необхідно використовувати педагогам різних освітніх галузей	56
6. Про організацію роботи учнів на уроці та врахування індивідуальних особливостей в учнівському колективі	59
7. Поради щодо співпраці команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами	64
8. Досвід роботи педагогів Полтавської області з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку	70
8.1. Стокротян Ольга Миколаївна, вчитель інклюзивного класу Новосанжарського закладу загальної середньої освіти I – III ступенів Новосанжарської селищної ради Полтавської області	70
8.2. Балала Марина Олександрівна, вчитель-дефектолог комунальної установи "Інклюзивно-ресурсний центр" Котелевської районної ради Полтавської області	72
8.3. Вовненко Олена Миколаївна, вчитель-дефектолог початкової школи №43 Полтавської міської ради	74
8.4. Алфьорова Людмила Миколаївна, асистент вчителя, практичний психолог опорного закладу "Зіньківська спеціалізована школа I – III ступенів №1 Зіньківської районної ради Полтавської області"	78
8.5. Рокотянська Інна Олександрівна, практичний психолог опорного закладу "Диканський навчально-виховний комплекс імені М.В Гоголя" Загально-освітня школа I – III ступенів — дошкільний навчальний" Диканської районної ради Полтавської області	80
8.6. Борсук Інна Анатоліївна, вчитель-логопед комунальної установи "Інклюзивно-ресурсний центр" Чорнухинської селищної ради Полтавської області	81
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	83
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	87
ГЛОСАРІЙ	89

ВСТУП

Інтелектуальні порушення — досить складна особливість перебігу розвитку дитини. Відомо, що інтелектуальні порушення — це системне порушення пізнавальної діяльності, що має зворотний — затримка психічного розвитку (ЗПР) — та незворотний характер (олігофренія). Одна з першопричин виникнення таких інтелектуальних порушень — органічне ураження кори головного мозку, що має непрогресуючий характер, тому такі діти здатні до поступового пізнавального розвитку, хоча зі значними труднощами. Така особливість дитини не обмежує її можливості розвиватися та жити в суспільстві, маючи власні перспективи [46].

Розвиток і соціальна адаптація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку найчастіше залежить від виховання і навчання. Такі діти опановують програму і розвиваються в межах своїх можливостей. Вони можуть навчитися розуміти й виконувати практичні завдання. Це лише потребує більше часу і зусиль (допомоги дорослого), порівняно з іншими дітьми.

У теоретичній частині кейсу представлено: погляд на порушення інтелектуального розвитку в ракурсі реалій і перспектив; загальну інформацію про вікові особливості дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку через призму нозології, відомості про сильні й слабкі сторони дітей, про особливості порушень інтелектуального розвитку. Педагоги знайдуть варіанти видів діяльності, які доцільно практикувати в освітньому процесі; методичні рекомендації щодо адаптації та модифікації навчального середовища; методичні прийоми, що уможливають забезпечення навчальних потреб дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в інклюзивних умовах закладу дошкільної та загальної середньої освіти.

З метою допомоги вчителям і батькам у кейсі розміщені рекомендації, що сприятимуть удосконаленню інклюзивної практики в руслі забезпечення освітніх потреб дітей; відомості про програми МОН України щодо їх використання в освітньому процесі для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; інформація про різні форми роботи учнів на уроці з урахуванням індивідуальних особливостей в учнівському колективі; поради щодо співпраці команди психолого-педагогічного супроводу.

Практична частина спирається на професійний досвід педагогів Полтавської області, які репрезентують ефективні технології навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. В кейсі розміщено список використаних джерел та рекомендованої літератури, з якою можна ознайомитись для розширення й поглиблення знань із висвітлених питань, глосарій термінів і понять, які стосуються інклюзивної освіти та нозології: порушення інтелектуального розвитку.

Маємо надію, що інформація, розміщена у цьому кейсі, допоможе набути необхідних знань педагогам закладів освіти з інклюзивним навчанням, методичним працівникам, слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, студентам педагогічних закладів вищої освіти, батькам, представникам громадських організацій, сприяти в наданні якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями інтелектуального розвитку.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
ЗПР	Затримка психічного розвитку
ІПР	Індивідуальна програма розвитку
МКФ ДП	Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків
МКХ	Міжнародна класифікація хвороб
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОН	Міністерство освіти і науки України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ООП	Особливі освітні потреби
РЦПО	Ресурсні центри підтримки інклюзивної освіти
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй

1. Сильні та слабкі сторони дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Дитина приходить у цей світ не з порожніми руками. У кожній дитині закладено місію: в когось — більшу, в когось — меншу. І саме діти стають головними вчителями для вчителів.

Шалва Амонашвілі

Порушення інтелектуального розвитку спричинені ураженням центральної нервової системи: органічна недостатність мозку має непрогресуючий характер, тому такі діти здатні до поступального пізнавального розвитку, хоча зі значними труднощами; для них характерне порушення пізнавальної діяльності, що виявляється в обмеженості сприймання, мовлення, уваги, пам'яті, відтворення сприйнятого й вивченого; прослідковуються обмеження таких здібностей як комунікація, самообслуговування та соціальні навички. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку можуть пізніше почати говорити, ходити, навчитися самообслуговуванню. Ці обмеження зумовлюють уповільнені темпи розвитку та навчання дитини, порівняно із однолітками. Вона навчатиметься, проте дуже повільно, а певні знання та навички може не опанувати [37].

У пояснювальних записках до Програми розвитку для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку дошкільного віку та типових освітніх Програмах початкової школи для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (див. розділ 5 "Освітні програми, які необхідно використовувати педагогам різних освітніх галузей") наведено загальну інформацію про вікові особливості розвитку дітей аналізованої нозології.

Таблиця 1

Вікові періоди	Порушення інтелектуального розвитку (олігофренія)
До 1 року	Затримка розвитку психомоторики, сповільнене формування зорових і слухових умовних рефлексів, недостатність емоційно-вольових реакцій, затримка появи емоційних реакцій на довкілля (близьких людей), домінування в'ялості, сонливості.
1 рік	Відставання розвитку мовлення, запізнення вимови перших слів, відсутність фразового мовлення, дефекти вимови. Відсутність уваги до іграшок, інших предметів, досить пізно з'являються перші дії з предметами — хапання та маніпуляції, що пов'язано з розвитком сприймання.
2 роки	Ускладнене засвоєння навичок самообслуговування.

3 роки	Гра має вигляд беззмістовної одноманітної маніпуляції предметами. Контакт із ровесниками епізодичний, нестійкий.
4 – 6 років	Пізнавальна пасивність, знижений інтерес до навколишнього світу. Немає диференційованого інтересу до інтелектуальної форми ігрової діяльності, ігри нецілеспрямовані, наслідувальні; мало диференційовані чи відсутні вищі нервові емоції: співчуття, прив'язаність; недостатній для віку запас знань, умінь, бідне фразове мовлення.
7 – 11 років	Недостатність абстрактного мислення; домінування конкретно-ситуативного мислення з низьким рівнем або відсутністю узагальнення, неможливість виділити основні ознаки предметів і явищ.
12 років і старші	Недостатність абстрактного мислення, незрілість особистості, яка виявляється в некритичності, нездатності самостійно приймати правильне рішення в складних життєвих ситуаціях, низький рівень домагань, залежність поведінки від зовнішніх обставин і від власних афектів, імпульсивність вчинків.

Згідно з Міжнародною статистичною класифікацією хвороб і проблем, охорони здоров'я (МКХ-10) за ступенем зниження інтелекту олігофренія поділяється:

- легка розумова відсталість;
- помірна розумова відсталість;
- важка розумова відсталість;
- глибока розумова відсталість.

Загалом діти з легким і помірним ступенями розумової відсталості складають найбільш численну клінічну групу дітей з загальним психічним недорозвиненням, що, в свою чергу, характеризується значною різноманітністю. М.С. Певзнер (1973) запропоновано класифікацію дітей, в якій виділено п'ять форм олігофренії (див. табл. 2). Цей поділ дає уявлення про особливості протікання нервово-психічних процесів у дітей з різними синдромами.

Таблиця 2

Форма олігофренії	Характеристика форми
Неускладнена форма	Дитина характеризується врівноваженістю основних нервових процесів. Відхилення в пізнавальній діяльності не супроводжуються у неї грубими порушеннями аналізаторів. Емоційно-вольова сфера відносно збережена. Дитина здатна до

	цілеспрямованої діяльності, однак лише в тих випадках, коли завдання їй зрозуміле і доступне. В звичній ситуації її поведінка не має різких відхилень.
Олігофренія, що характеризується нестійкістю емоційно-вольової сфери за типом збудливості або загальмованості	Психоемоційні порушення виразно проявляються у змінах поведінки і зниженні працездатності.
Олігофренія з порушенням функцій аналізаторів	Дифузне ураження кори поєднується з більш глибокими ураженнями тієї чи іншої мозкової системи. Діти додатково мають локальні дефекти мовлення, слуху, зору, опорно-рухового апарату.
Олігофренія з психопатоподібною поведінкою	У дитини відзначається різке порушення емоційно-вольової сфери. На першому плані у неї виявляється недорозвинення особистісних компонентів, зниження критичності щодо себе й оточуючих, розгальмування потягів. Дитина схильна до невинуватих афектів.
Олігофренія з вираженою лобовою недостатністю	Порушення пізнавальної діяльності поєднуються в дитини зі змінами особистості згідно з лобовим типом з різкими порушеннями моторики. Такі діти є млявими, безініціативними, безпорадними, їхнє мовлення багатослівне, беззмістовне, має наслідувальний характер. Діти не здатні до психічного напруження, цілеспрямованості, активності, слабо враховують ситуацію.

Ученими з'ясовано, що для дітей цієї нозології найбільш ефективною є реабілітація освітніми засобами за умови поєднання психолого-педагогічної, медико-соціальної допомоги і корекційно-розвиткової спрямованості навчання (а також урахування важливості раннього, доцільного та інтенсивного втручання у розвиток дітей).

Вибір форми навчання дітей з особливими освітніми потребами є привілеєм батьків. Це право їм надають основні законодавчі освітні документи, які гарантують усім дітям право на освіту, отже і можливість реалізувати це право в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси,

національності, соціального та майнового стану, стану здоров'я, місця проживання та інших чинників.

Основні національні законодавчі освітні документи, що закріплюють ці права:

- Конституція України,
- Закон України "Про освіту",
- Закон України "Про дошкільну освіту",
- Закон України "Про повну загальну середню освіту" тощо.

Обрати батькам заклад освіти для дитини з порушеннями інтелектуального розвитку допомагають фахівці інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Саме вони мають змогу:

- комплексно обстежити дитину;
- встановити особливі освітні потреби дитини;
- визначити її сильні й слабкі сторони;
- розробити рекомендації щодо організації навчання;
- надати методологічну допомогу педагогічним працівникам;
- забезпечити надання психолого-педагогічної допомоги дитині;
- надати відповідні рекомендації батькам щодо подальшої освітньої траєкторії дитини.

Встановлення фахівцями ступеня порушень інтелектуального розвитку дитини має важливе практичне значення для визначення можливостей сприймання навчального матеріалу, підбору корекційно-розвиткових вправ, форм і методів, створення відповідних умов навчання. Адже успішність виховання, навчання, соціальної адаптації дитини з порушеннями інтелектуального розвитку залежить від правильної оцінки її можливостей, від знання психологічних особливостей дитини, від застосування відповідних методів педагогічної роботи.

Сильні сторони дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня:

- хороша механічна пам'ять, що дозволяє засвоїти значний обсяг знань і навичок;
- можуть навчитися розуміти й виконувати практичні завдання;
- увага покращується з віком як в кількісному, так і в якісному відношенні;
- притаманне вираження емоцій: радість, у прямій формі, безпосередність в поведінці;
- успішно навчаються за адаптованими/модифікованими типовими навчальними програмами;
- проявляють неабияку наполегливість при досягненні мети, яка викликає у них емоційне задоволення;
- розуміють значно більше слів, ніж використовують їх у своєму мовленні, тому здатні послуговуватися ними у своєму щоденному

спілкуванні, підтримувати розмову на побутову тематику, брати участь у бесіді;

- можуть оволодіти базовими навичками догляду за собою, тому більшість дітей досягають цілковитої самостійності в навичках самообслуговування (харчування, одягання, особистої гігієни);
- мислення наочно-образне, наочно-дійове, переважно збережено конкретне мислення, діти здатні орієнтуватися у практичних ситуаціях, орієнтуватися на дорослих;
- рівень їхнього інтелекту достатній для розвитку побутового мислення, для опанування навчальних програм, що базуються переважно на конкретно-наочному принципі навчання;
- поведінкові, емоційні та соціальні проблеми і в зв'язку з ними потреба в терапії та підтримці більше нагадують проблеми людей з нормативним рівнем інтелекту;
- більшість осіб за умови відповідного навчання потенційно здатні до оволодіння професійною діяльністю низької кваліфікації та напівкваліфікованої ручної праці;
- у більшості з них емоційно-вольова сфера збережена більше, ніж пізнавальна, тому вони із задоволенням включаються у трудову діяльність;
- трудове навчання, соціально-побутова орієнтація займає особливе місце у загальній середній освіті дітей;
- за використання корекційних педагогічних методів, прийомів, засобів навчання більшість юнаків та дівчат з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня на кінець шкільного навчання мало чим відрізняються за своїми психометричними показниками від своїх однолітків.

Отже, здебільшого легкий ступінь порушень інтелектуального розвитку дозволяє людям оволодіти трудовими та професійними навичками, досягти відносної адекватності й самостійності поведінки в звичайному оточенні, адаптуватися до звичайних умов життя.

Слабкі сторони дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня:

- спостерігається слабка допитливість, уповільнюється здатність до навчання: опановувати суспільний досвід, знання, уміння навички;
- порушені всі пізнавальні процеси (сприймання, пам'ять, уява, мислення, мовлення, увага), які протікають та формуються уповільнено і мають певні особливості;
- спостерігаються порушення розвитку емоційно-вольової сфери діяльності особистості, які вважаються вторинними, похідними, залежними від недоліків пізнавальної сфери;

- такі діти зазвичай відстають у розвитку від своїх однолітків: пізніше починають ходити, розмовляти, термін оволодіння навичками самообслуговування у них більш тривалий;
- рухи незграбні, зазвичай вони фізично слабкі, часто хворіють;
- мало цікавляться навколишнім середовищем: не досліджують предмети, не виявляють зацікавленість і не ставлять запитання дорослим щодо процесів і явищ, що відбуваються у природі чи соціумі;
- дії з іграшками мають предметно-процесуальний характер, тобто багаторазове повторення одних і тих же рухів, що не супроводжуються емоційними реакціями і мовленням;
- спілкування з однолітками ускладнено: вони не вміють гратися, не розуміють і не дотримуються умов гри, не розуміють правил сюжетно-рольової гри [46];
- мають тенденцію до недостатньо інтенсивного й позитивного розвитку поведінки як на рівні моторних умінь і фізичної активності, так і в формуванні соціальної поведінки;
- уповільнений темп формування пізнавальних емоцій, тому їм притаманні стани афекту, які можуть проявлятися в бурхливих емоціях, що швидко змінюються (від позитивних до негативних і навпаки);
- поведінкові дії можуть мати характер: капризів, недотримання вимог дорослого, агресивних проявів, іноді шкідливих дій;
- мовлення відрізняється бідністю як пасивного, так і активного словника;
- фразове мовлення складається з простих, непоширених речень;
- спілкування відбувається частіше на соціально-побутовому рівні.

У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня нерідко виникають проблеми з читанням і письмом:

алексія — повна нездатність чи втрата здатності оволодіння процесом читання;

дислексія — часткове порушення процесу читання, яке виявляється в характерних стійких помилках;

аграфія — порушення письма, повна нездатність оволодіти процесом письма або втрата навичок письма (здатність до копіювання, зазвичай, зберігається);

дисграфія — часткове порушення процесу письма, при якому спостерігаються стійкі помилки: спотворення та заміни букв, викривлення звукоскладової будови слова, порушення написання разом окремих слів у реченні, аграматизми;

акалькулія — нездатність виконувати математичні дії (дитина погано орієнтується у числовому рядку, не формується поняття про число, не засвоює склад числа, арифметичні дії виконує лише на конкретному матеріалі в межах 10 – 20 зі значною допомогою дорослого).

Без спеціальної (корекційної) педагогічної допомоги, діти з порушеннями інтелектуального розвитку виявляються неготовими до шкільного навчання й одразу відчувають значні труднощі у вивченні майже всіх шкільних дисциплін.

2. Ключова інформація про особливості порушень інтелектуального розвитку

Порушення інтелектуального розвитку означає, що особа має рівень інтелектуального розвитку нижче середнього. Особи з порушеннями інтелектуального розвитку можуть мати труднощі у навчанні та соціальній адаптації. Це стан, який може відрізнятися в кожному окремому випадку, може бути викликаний різними факторами, які погіршують розвиток розумових здібностей до чи протягом вагітності матері, або в ранньому дитинстві. На сьогодні було встановлено близько 250 причин виникнення порушень інтелектуального розвитку [14]. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку можуть розвиватися повільніше, ніж їхні однолітки, пізніше почати говорити, ходити чи піклуватися про себе.

Особи з порушеннями інтелектуального розвитку з легким ступенем при доцільній допомозі можуть розвиватися, вчитися та жити у місцевій громаді з мінімальною допомогою.

Статистика стверджує, що у світі 92% дорослих з порушеннями інтелектуального розвитку живуть незалежно від родичів чи сім'ї, у той час як 8% живуть у закладах інтернатного типу [14].

Інтелект — *якісний показник роботи мислення*. Він характеризується здатністю вирішувати завдання на основі осмисленого зіставлення нової ситуації з набутими в минулому досвіді даними. Інтелект — це, перш за все, здатність, уміння користуватися розумовими операціями — поняттями, судженнями і висновками. Так, природа інтелекту ототожнюється з "продуктивним мисленням", сутність якого — спроможність набувати нові знання (здатність навчатися). Показниками здібності до навчання є рівень узагальненості знань, широта їхнього впровадження, швидкість засвоєння, темп просування у навчанні. Ядро інтелекту складають здібності людини до самостійного відкриття нових знань і застосування їх у нестандартних ситуаціях [12], тобто вміння вчитися без контролю й додаткового стимулювання дорослого.

Мислення — *це соціально зумовлений процес* пошуків і відкриття істотно нового, процес опосередкованого й узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу. Розрізняють декілька видів мислення: наочно-дієве (практичний аналіз і синтез), наочно-образне (оперування наочними образами), абстрактне (у формі абстрактних понять). Діяльність мислення завжди певним чином мотивована. Будь-який вид мислення пов'язаний з вирішенням завдань. Кожного разу необхідно проаналізувати умови задачі, вибрати та апробувати шляхи її вирішення. Розпочате рішення має бути доведено до логічного завершення. Важливою операцією мислення є його оборотність — здатність повернутися до початкової стадії і тим самим перевірити правильність результату.

Порушення інтелектуального розвитку — це виразні, незворотні системні порушення пізнавальних, психічних процесів, які виникають унаслідок органічного дифузного пошкодження кори головного мозку.

Недостатній розвиток мислення, його критичності обмежує можливість дітей аналізувати свою поведінку.

Унаслідок порушення взаємозв'язку між емоційними та пізнавальними процесами дитина не має достатньо розвинених здібностей до контролю та самоконтролю. Пізнавальні потреби, а також такі, які викликають інтерес дитини до діяльності обмежені. Її безпосередні потреби й емоційні прояви не підпорядковуються мисленню, а відтак — не усвідомлюються і не контролюються самою дитиною. Часто у дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, можуть спостерігатись прояви почуттів, неадекватних за проявами тій причині, яка їх зумовила. Настрій таких дітей нестійкий, часто залежить від випадкових причин. У багатьох із них порушується фізичний розвиток, виникають труднощі артикуляції, рухової моторики, можуть відбутися деякі зовнішні зміни, наприклад, може дещо змінитися форма черепа, розмір кінцівок.

У дітей погіршується сприймання, пам'ять, словесно-логічне мислення, просліджуються труднощі в формуванні інтересів і соціальної адаптації.

Порушення інтелекту (розумова відсталість) — стійкий стан ослаблення, затримки чи неповного розвитку психіки, який, насамперед, характеризується порушенням когнітивних (пізнавальних), мовленнєвих, моторних і соціальних навичок на фоні виражених емоційних порушень.

Розрізняють дві основні форми розумової відсталості — олігофренію і деменцію.

Олігофренія (дав. гр. — "малий" + "розум") — стійке незворотне порушення психічного розвитку, з перевагою інтелектуальної недостатності, внаслідок вродженого чи набутого в ранньому дитинстві (до 2 років) ураження кори головного мозку. Для олігофренії характерна тотальність ураження: мислення в цілому, темпу психічних процесів.

Деменція (лат. — "безумство") — виникає при ураженні мозку в віці після 2 років, коли значна кількість мозкових структур вже сформована. Для деменції характерна парціальність інтелектуальних розладів. Наприклад, при травматичній деменції найбільш характерним є розлад пам'яті; для деменцій пов'язаних з інфекційними ураженнями нервової системи характерні грубі порушення уваги.

Причини виникнення олігофренії

1. Олігофренія, — наслідком якої є дії шкідливих чинників у період внутрішньоутробного розвитку, — до таких чинників належать інфекції (краснуха, грип), біологічна несумісність крові матері і дитини (резус-конфлікт), ендокринні порушення (кретинізм), алкоголізм і наркоманія.
2. Генетичні аномалії (синдром Дауна, синдром Шерешевського-Тернера тощо).
3. Недорозвинення пов'язані з порушеннями активності ферментів, що спричинили зміни обміну амінокислот, металів, солей, жирів вуглеводів (синдром Лоуренса, фенілкетонурія тощо).

4. Пологові травми: гіпоксія, родові ускладнення (вузький таз, передчасне відходження вод, аноксія).
5. Олігофренія, наслідком яких є дії шкідливих чинників у постнатальний період: перенесені в ранньому дитинстві ускладнення грипу, кору, краснухи, менінгіту, енцефаліту та ін.
6. Нейроінфекції, черепно-мозкові травми, різні захворювання, які протікають зі зневодненням і порушенням харчування тканин і органів, інтоксикації.
7. Олігофренія як наслідок негативних психосоціальних впливів (сімейні умови в ранньому дитинстві) [35].

Інтелектуальні порушення різноманітні за характером, але об'єднуючим для різних їх форм є тотальний недорозвиток психіки, який включає нестачу пізнавальних здібностей особистості загалом. Провідна роль у структурі психічного дефекту належить недостатності вищих форм пізнавальної діяльності, насамперед, абстрактного мислення. Потреби, що пов'язані з інстинктами, сформовані на відносно достатньому рівні. Особливості психічного дефекту стають більш виразними наприкінці дошкільного, початку шкільного віку дитини і мають індивідуальний характер.

У ранньому та дошкільному віці недостатність пізнавальної діяльності характеризується такими проявами, як:

- відставання у термінах розвитку психічної діяльності та моторної активності;
- викривлення та уповільнений темп розвитку зорових і слухових умовних рефлексів;
- відставання терміну проявів емоційних реакцій на оточення на першому році життя з подальшою їх недостатністю;
- відставання в розвитку мовлення;
- наслідувальний, "маніпулятивний" характер гри;
- довготривала відсутність навичок самообслуговування;
- слабо виражений пізнавальний інтерес до оточення;
- недиференційованість або відсутність вищих емоцій (співчуття, доброзичливість) як результат недорозвинення психічних функцій, які належать до початкового етапу розвитку абстрактного мислення.

У дітей шкільного віку домінують конкретно-ситуативний характер мислення, слабкість або відсутність можливості щодо узагальнення, виділення суттєвих ознак предметів та явищ. Якщо в дитини важкий чи глибокий ступінь розумової відсталості, засвоєння будь-яких загальних знань і шкільне навчання можуть бути неможливі.

Ознаки порушень інтелектуального розвитку проявляються не тільки в психічній сфері, але і в моторній активності: відставання в розвитку статичних та кінестетичних функцій, недостатня цілеспрямованість і координація рухів, недостатність тонкої моторики, міміки та пантоміміки.

При порушеннях інтелектуального розвитку часто спостерігаються різноманітні неспецифічні неврологічні розлади:

- порушення черепно-мозкової іннервації (перекошеність обличчя), закашлювання, осиплість голосу, роздвоєння перед очима (диплопія), косоокість;
- порушення функції пірамідної системи (парези, порушення м'язового тону);
- прояви різних розладів лімбічної системи (гігантизм, акромегалія, цереброендокринна недостатність, нецукровий діабет) [4].

Зміни в соматичному статусі, зумовлені порушеннями внутрішньочерепного розвитку, як правило, характеризуються різноманітними порушеннями розвитку дитини:

- деформація розмірів черепа, вушних раковин, очей, щелеп, зубів, зменшення фалангів пальців;
- "заяча губа", розщеплення піднебіння тощо;
- патологія розвитку внутрішніх органів: серця, легенів, сечостатевого органів, жовчно кишкового тракту [25].

Динаміка інтелектуальних порушень залежить від ступеня вікового дозрівання центральної нервової системи, своєчасного включення до корекційного процесу найбільш ефективних і сучасних методів відновлювального лікування та психолого-педагогічної корекції.

Основними проявами позитивної динаміки при порушеннях інтелектуального розвитку є:

- поступове, більш уповільнене, ніж у звичайних дітей, збільшення рівня розумових здібностей;
- посилення динаміки психічних процесів;
- розвиток фразового мовлення;
- поява більш виваженої самооцінки та критичного ставлення до оточення;
- зменшення моторної недостатності;
- формування побутових і нескладних трудових навичок.

Варто відрізнати!

Від олігофренії слід відрізнати затримку психічного розвитку, яка є якісно іншим станом. При затримці психічного розвитку дитина здатна до навчання. Потенційна можливість розвитку інтелекту може бути високою. Затримка психічного розвитку буває зумовлена різними причинами (тривалі соматичні захворювання, несприятливі умови в сім'ї і т. п.). Дитина може досягти свого вікового рівня після усунення причин затримки психічного розвитку та здійснення необхідних медико-педагогічних заходів.

Синдром минаючого недоумства — стан швидкої втрати набутих навичок праксису, мови, охайності, ходьби — виникає на висоті гострих соматичних захворювань. Такий стан може тривати від кількох днів до місяця. Після лікування від основного захворювання всі втрачені навички відновлюються.

Аутизм і порушення інтелектуального розвитку (розумова відсталість) мають низку схожих рис, але їх також варто відрізнати: діти з аутизмом мають нерівний розвиток нервової системи, психічних функцій, а діти

з розумовою відсталістю, за визначенням, мають затримку у всіх сферах одночасно.

До переходу на МКХ-10 визначали три види інтелектуального недорозвитку (до 1999 року):

- дебільність,
- імбецильність,
- ідіотію.

Міжнародна статистична класифікація хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду (МКХ-10) є нормативним документом, що забезпечує єдність методичних підходів та міжнародну верифікацію матеріалів, як доказ того, що вірогідний факт або твердження є істинним. Введена в дію у 1993 році і натепер є загальноприйнятою класифікацією для кодування медичних захворювань. В Україні перехід відбувся з 1999 року.

Міжнародна статистична класифікація хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям (МКХ-10) — класифікація, що використовується для перетворення словесного формулювання діагнозів, хвороб та інших проблем, пов'язаних зі здоров'ям, у коди, які забезпечують зручність збору, збереження й аналізу даних. МКХ-10 є загальноприйнятою класифікацією для кодування медичних захворювань, метою якої є створення умов для систематизованої реєстрації, аналізу, інтерпретації та порівняння даних про смертність і захворюваність.

Основні форми розумової відсталості за кодами МКХ-10, за показниками IQ, і характеристика розумової відсталості конкретного виду

Легка розумова відсталість (F70) — IQ в діапазоні 50 – 69, як у дитини 8 – 12 років. Обстеження в ранньому віці не виявляє легкий ступінь. Діагностується в 5 – 6 років. У дошкільному віці порушення інтелектуального розвитку виражені не грубо, в шкільному — значно. Розвиток дітей з легким ступенем дещо відстає від їхніх однолітків. Зазвичай у них хороша механічна пам'ять, що дозволяє засвоїти значний обсяг знань і навичок. Мислення дітей наочно-образне, наочно-дійове, конкретне. Недостатньо розвинена здатність до узагальнення, порівняння, встановлення внутрішніх зв'язків між предметами. Судження примітивні, несуттєві. Діти погано розуміють зміст прочитаного. Зі складнощами засвоюють кількісний зміст числа, навіть прості задачі розв'язують лише за допомогою дорослого. Словник побутового характеру, фрази примітивні. Діти з легкою розумовою відсталістю можуть мати всі порушення мовлення, як і нормотипові діти, нерідко мають локальні розлади мовлення — алалію, афазію. Новий матеріал краще сприймають з опорою на наочність. Емоційно-вольова сфера незріла: в поведінці присутня імпульсивність, відсутня допитливість. Самостійність, ініціативність не розвинені або відсутні, є проблеми з самовладанням, сугестивністю, схильністю до наслідувальної поведінки. До життя пристосовуються добре.

Помірна розумова відсталість (F71) — IQ в діапазоні 35 – 49, як у дитини 6 – 7 років. Цей ступінь розумової відсталості у дітей має такі характерні

симптоми: механічна пам'ять розвинена, запас слів невеликий, труднощі в сприйнятті мови і в її відтворенні. Навчання забезпечує оволодіння основними навичками і вміннями, але обсяг засвоєння малий. Якщо моторний розвиток на належному рівні, можуть виконувати просту працю, правда, тільки механічно.

Важка розумова відсталість (F72) — IQ в діапазоні 20 – 34, як у дитини 5 років. Ці діти подібні до дітей з помірним ступенем за клінічною картиною та ознаками ураження центральної нервової системи. У них низький рівень розвитку моторики, порушення координації рухів, наявні інші відхилення, зумовлені органічними порушеннями головно мозку; частина дітей не вміють самостійно пересуватись. Проблемно контактують з соціумом. Психологічні особливості людей з важким ступенем практично унеможливають ймовірність отримання необхідних побутових умінь і навичок.

Глибока розумова відсталість (F73) — IQ менше 20, відповідає дитині 2-х років. Діти з глибоким ступенем майже не реагують на зовнішні подразники, або їх реакції відрізняються неадекватністю та неможливістю зосередитися, їм важливі примітивні емоційні відповіді. Якщо вони ситі, а навколишнє оточення не агресивне, то знаходяться в спокійному і благодушному настрої, на голод і неприємні відчуття виникає крик, плач. Разом з великим відставанням в інтелектуальному розвитку у дітей з глибокою розумовою відсталістю спостерігаються ознаки порушення фізичного розвитку.

Варто знати!

Відповідно до МКХ-10 — F78 відносять випадки, коли неможливо напевно встановити конкретний вид розумової відсталості. У дітей з проблемами слуху, зору і т. д. найчастіше буде діагноз "інша розумова відсталість".

Найбільш важливою для інклюзивної освіти є міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ), схвалена всіма 191 членами всесвітньої організації охорони здоров'я 22 травня 2001 року. МКФ дає можливість розглядати стан здоров'я людини не через призму її хвороб, а через можливість її функціонування та життєдіяльності в соціумі, адже в людей з однаковими захворюваннями можуть бути різні рівні функціонування.

Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) — класифікація, що забезпечує систематизацію даних про функціонування людини і взаємозв'язок між нею або її станом здоров'я, факторами навколишнього середовища й особистісними факторами.

У МКФ включені усі аспекти життя особи: розвиток, активність, участь, навколишнє середовище, особистісні фактори, тому МКФ застосовується, як міждисциплінарний підхід. Методи різних наук можуть бути об'єднані в рамках міждисциплінарного підходу (співпраця, колективна робота команди фахівців різних областей) Спільно освітяни, лікарі, соціальні працівники зможуть допомогти кожній особі з ООП.

27 грудня 2017 року Урядом України було затверджено план заходів із впровадження МКФ та МКФ-ДП в Україні.

25 травня 2018 року МОЗ підписаний наказ №981 про затвердження перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень

життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків.

У витягу з МКФ-ДП особлива увага приділена чотирьом ключовим питанням:

- дитина у контексті сім'ї,
- затримка розвитку,
- участь,
- фактори навколишнього середовища [24].

Дитина у контексті сім'ї. Розвиток — це динамічний процес, за допомогою якого дитина прогресивно рухається до фізичної, соціальної та психологічної зрілості й незалежності в підлітковому віці. У цьому динамічному процесі функціонування дитина залежить від безперервної взаємодії із сім'єю чи іншими особами, які здійснюють догляд за нею в тісному соціальному середовищі. Таким чином, функціонування дитини не можна розглядати в ізольованому середовищі, ймовірніше дитина повинна розглядатися в контексті "сімейної системи". Це важливий аспект у прийнятті суджень щодо функціонування дитини в різних життєвих ситуаціях. Найбільше взаємодія дитини із сім'єю впливає на її функціонування в "дитячій" фазі розвитку, ніж на будь-якій більш пізній стадії життя. До того ж, ця взаємодія сприяє набуттю різних навичок упродовж перших двох десятиліть життя, тому роль фізичного і соціального середовища має вирішальне значення".

Затримка розвитку. У дітей та підлітків існують варіації функціонування організму, структур і набуття навичок, пов'язаних з індивідуальними відмінностями у зростанні й розвитку. Відставання у функціонуванні, структурах або інтелектуальних здібностях можуть бути не постійними, але відображати затримку розвитку. Вони є специфічними для віку, на них впливають фізичні, психологічні чинники і фактори навколишнього середовища.

Ці особливості функціонування організму, структур або формування вікових навичок визначають концепцію затримки розвитку і часто слугують основою для ідентифікації дітей з підвищеним ризиком формування обмежень життєдіяльності.

Важливим аспектом у розробці МКФ-ДП є характеристика "класифікатора", що використовувався для документування тяжкості або гостроти проблеми функцій і структур організму, а також активності й участі.

Участь. "Участь" визначається як "залучення особистості в життєву ситуацію" і репрезентує соціальну перспективу функціонування. З розвитком дитини життєві ситуації змінюються кількісно і за ступенем складності — від самотійної гри маленької дитини до колективної гри; від взаємин з першою людиною, яка проявляє турботу, до взаємостосунків з однолітками і шкільного навчання дітей у старшому віці. Чим менша дитина, тим більш імовірно, що можливості участі визначаються батьками, особами, які їх замінюють, або надавачами послуг. Роль сімейного оточення є важливим складником розуміння "участі", особливо в ранньому дитинстві. Здатність дитини бути залученою й

соціально взаємодіяти розвивається в процесі вибудовування її стосунків з іншими людьми — батьками, братами, сестрами, однолітками в її безпосередньому оточенні.

Фактори навколишнього середовища визначаються як "фізичне, соціальне навколишнє середовище і середовище взаємин, в якому люди живуть і проводять свій час". Головне питання полягає в тому, що характер і складність дитячого середовища різко змінюються на перехідних етапах розвитку.

Обмежене навколишнє середовище немовляти або маленької дитини відображає її обмежену мобільність і потребу забезпечення її безпеки та захисту. Маленька дитина значною мірою залежить від осіб в її безпосередньому оточенні. Для дітей старшого віку чинники навколишнього середовища тісно пов'язані з домівкою, школою, а для підлітків вони поступово стають більш різноманітними в контексті спільноти та суспільства.

Враховуючи залежність розвитку дитини, фізичні, соціальні елементи навколишнього середовища мають значний вплив на її функціонування. Негативні фактори навколишнього середовища часто мають більший вплив на дітей, ніж на дорослих. Відсутність повноцінного харчування дитини, доступу до чистої води, безпеки та недотримання санітарних норм не лише спричиняють захворювання і погіршують стан здоров'я, а й ускладнюють функціонування дитини та її здатність до навчання.

Зміна фізичного середовища, що безпосередньо стосується дитини, передбачає забезпечення продуктами харчування, притулком і безпекою. Забезпечення допоміжними пристроями або технологіями середовища можуть поліпшити функціонування дитини зі значними фізичними порушеннями. Зміна соціальних і психологічних складових безпосереднього оточення дитини може включати соціальну підтримку для сім'ї та навчання для помічників, які піклуються про дитину. Характер і ступінь навколишньої підтримки змінюється відповідно до віку дитини [24].

Отже, одиницею класифікації МКФ-ДП є не діагноз, а особливості функціонування дитини, розуміння яких уможлиблює релевантну діагностику, корекцію та соціалізацію дитини.

3. Загальні рекомендації щодо навчання та розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Під час організації навчальної діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку важливе значення має створення умов, які б дали змогу опанувати знаннями з опорою на збережені функції мозку дітей (рівня розумових здібностей). Педагогічну роботу слід спрямувати на максимальне становлення загальних соціально-адаптаційних можливостей, соціалізацію дитини, формування навичок самообслуговування, спілкування, адекватної соціальної поведінки. (Рис. 1)

Рис. 1 Пріоритетність вибору цілей

1. Безпека життя дитини. Тобто, якщо діти мають проблемну поведінку, що якимось чином може зашкодити їм самим чи іншим дітям, насамперед педагоги повинні працювати над нею (адже у школі діти повністю під відповідальністю вчителя та асистента вчителя).

2. Створення системи комунікації дитини, як з дорослими, так і з дітьми. Варто ставити запитання й шукати відповіді які можуть бути цілями для вашої діяльності. Чи ваші учні володіють вербальною мовою (і на якому рівні)? Чи використовують альтернативні системи комунікації (систему обміну картками чи жестову мову)? Як звертаються по допомогу (і чи звертаються взагалі)? Наскільки продуктивна комунікація з іншими дітьми?

3. Навички самообслуговування. Починаючи від "підготуватись до уроку" і закінчуючи "самостійно відвідати вбиральню". Ці навички є соціально необхідні для кожної дитини. Вони можуть стати цілями в індивідуальній програмі розвитку дитини з порушеннями інтелектуального розвитку.

4. Академічні навички. Потрібно розуміти, що всі діти різні й кожен приходить до школи зі своїм багажем "знань" або "незнання", тому на опанування академічних цілей може знадобитись певний час. У кожного учня він різний.

Яка б не була мета, слід пам'ятати: головне, щоб вона була досяжною!

Рекомендації щодо навчання та розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Облаштування фізичного середовища	<ul style="list-style-type: none"> • Режим дня має враховувати підвищену втомлюваність дітей, швидку виснажливність центральної нервової системи, схильність до патологічних реакцій на надмірне навантаження. Доцільно закінчувати заняття, коли діти втомились. • Відповідно до можливостей дітей, визначати оптимальний темп навчання. • Матеріал подавати в доступній формі, спрощувати подачу нового матеріалу. • Забезпечувати постійний контроль за виконанням завдання, оскільки учні мають схильність до відволікання та втрати напрямку діяльності. • Сприяти розвитку навичок самостійної роботи. • Зменшувати об'єм і обсяг завдань. • Використовувати позитивні стимули: заохочення, мотивувати до навчання засобами наочності; послуговуватися спеціальними підручниками, зміст яких адаптований до особливих освітніх потреб дітей. • Використовувати позитивне підкріплення: усмішка, кивок голови чи плескання по спині, похвала за правильні дії. • Розміщувати дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, у класі неподалік від учителя з метою надання необхідної підтримки й контролю. Пропонувати безпечне місце, звідки діти могли б спостерігати за діяльністю інших.
Розвиток мовленнєво-комунікативної сфери	<ul style="list-style-type: none"> • Мовлення вчителя має бути чітким та емоційно насиченим. • Вчити дітей розуміти й виконувати практичні завдання за словесною інструкцією, яка містить прохання, розпорядження чи настанову. • За потреби дещо уповільнювати темп мовлення та повторювати інструкції до завдань. • Тісна співпраця з учителем-логопедом для закріплення скоригованих навичок мовлення. • Добір завдань, під час яких діти мають можливість засвоїти нові слова. Робота з розвитку мовлення у дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, повинна проводитись у безпосередньому зв'язку з

особистісним розвитком дітей, зокрема з формуванням уявлень про себе й навколишній світ.

Розвиток
когнітивної сфери

- **Сприймання:**
поділ складного матеріалу на частини;
зменшення об'єму завдання та збільшення часу для його усвідомлення;
уповільнення темпу викладання матеріалу;
використання наочності, активізація знань дітей;
порівняння сприйнятого зі зразком.
- **Увага:**
допомога в перевірці правильності виконаних дій;
формування навичок самоконтролю;
навчання вмінню порівнювати свої роботи зі зразком;
застосування наочного матеріалу;
чергування видів діяльності (більш складні завдання чергувати з більш легкими).
- **Пам'ять:**
використовувати мінімальну кількість нових термінів, понять на одному уроці;
подавати новий матеріал малими порціями;
багаторазово повторювати матеріал, інструкції щодо виконання вправ;
надати учневі додаткові роз'яснення щодо виконання завдання;
закріплювати вивчений матеріал з опорою на наочність, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування;
урізноманітнювати прийоми й види робіт на закріплення вивченого матеріалу, застосувати дидактичні ігри;
надавати більш складний новий матеріал після засвоєння вже вивченого матеріалу.
- **Мислення:**
зменшувати обсяг матеріалу, спрощувати інформацію для засвоєння;
в навчанні застосовувати отримані знання на практиці;
поділяти складні теми на частини;
поступово формувати вміння порівнювати, використовувати план, інструкцію, схеми тощо;
формувати вміння виділяти різні аспекти предметів і явищ;
вчити міркувати вголос про способи та послідовність виконання завдань;

	<p>при викладанні навчального матеріалу спиратись на переважне конкретно-наочне мислення дитини, для цього застосовувати зрозумілу яскраву наочність (предметні картинки, рахунковий матеріал, малюнок–схему до задачі тощо).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Інтелектуальна сфера: врахувати індивідуальну працездатність дітей відповідно до їх можливостей; урізноманітнювати методи і прийоми навчання; створювати умови, які стимулюватимуть учнів до навчання і запобігають виникненню втоми; спиратись на більш розвинені здібності дітей у подоланні недостатності інтелектуальної сфери.
Розвиток емоційно-вольової сфери	<ul style="list-style-type: none"> • Коригувати емоційні стани дітей, формувати вміння управляти своїми емоціями. • Запобігати виникненню роздратувань. • Миттєво реагувати на агресивну поведінку, організовувати паузи, щоб заспокоїти дітей. • Залучати дітей до міжособистісної взаємодії у дитячому колективі "учень — учень" та до взаємодії "учитель — учень". • Позитивно оцінювати навіть найменші досягнення дітей, хвалити за старанність, радіти їх успіху. • Навички у таких дітей формуються повільно. Новий або незвичайний спосіб діяльності може спричиняти незадоволення, а інколи й протест. Під впливом невдач у них швидко розвивається негативне ставлення до навчальної діяльності.
Навчальна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Модифікувати/адаптувати зміст освіти до особливих освітніх потреб дітей, що полягає у зменшенні обсягу та спрощенні характеру матеріалу тощо. • Використовувати наочність у процесі навчання. Для дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, наочність має бути конкретною, без абстрактних зображень і деталей, що відволікають від сприймання об'єктів. • Уповільнювати процес навчання. Здійснювати повідомлення інформації з урахуванням уповільненості сприймання вербальної інформації, надавати більше часу для обдумування відповіді та запису. • Повторюваність у навчанні. Утім, це не означає механічне повторення одного й того ж матеріалу.

Доцільно використовувати варіативність засобів та методів повторення для запам'ятовування матеріалу.

- Дотримуватись встановленого порядку дня. Давати чіткі вказівки: учні мають розуміти, чого від них хочуть, у класі має бути наочно зображений розпорядок дня. Сприяти залученню дітей до груп. Можна просто виконувати завдання удвох.

- Пропонувати, але не примушувати до колективної роботи, приділяти особливу увагу, щоб у дітей з'явилося відчуття довіри, необхідне для колективної роботи.

- Звертати увагу на зусилля, а не на результат.

Використовувати спеціальне обладнання, серед якого, зокрема, спеціальні підручники, площинні моделі, об'ємні муляжі, розвиваючі ігри тощо [29].

Здійснювати індивідуальний підхід у освітньому процесі — означає: працюючи з цілим класом, орієнтуватись на кожну дитину окремо, на її індивідуальні якості.

Індивідуальний підхід передбачає таку організацію освітнього процесу, за якої при підборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей.

Диференційований підхід — це врахування типологічних особливостей, притаманних окремій групі учнів, залежно від рівня розвитку в них пізнавальних здібностей.

Отже, при індивідуальному підході враховуються істотні особливості окремих учнів, а при диференційованому — особливості, характерні певній групі учнів. При цьому в межах кожної групи також враховуються індивідуальні особливості кожного учня.

Диференційоване викладання — це прийняття вчителями розмаїття та поліморфності учнівського контингенту (відмінні рівні базових і поточних знань учнів, підготовленості, навчальних інтересів, різні стилі навчання та ін.); навички педагогів щодо організації процесу навчання учнів з різними навчальними можливостями в умовах одного класу; прагнення вчителів просувати учнів на вищий рівень, забезпечуючи їм особистий успіх та надаючи необхідну підтримку й допомогу [29].

Ефективне навчання в інклюзивному класі можна забезпечити за допомогою диференційованого викладання, яке дає змогу залучати до роботи над певним навчальним завданням усіх дітей. Воно передбачає використання таких педагогічних прийомів та методів, які допоможуть розмаїтому учнівському колективу опанувати необхідні знання та вміння. Інформацію слід надавати в кількох форматах: через пояснення вчителя, колективне обговорення з акцентом на візуальному, аудіальному та кінестетичному способах сприйняття: перед вивченням теми пояснити нову лексику й поняття на конкретних прикладах. Відповідно до індивідуальних потреб учнів, диференціювати можна

рівень складності запитань, темп викладання, кількість навчальних завдань і час на їх виконання.

Освітній процес при інклюзивному навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку здійснюється диференційовано за програмами, посилюваними для дітей і за умов кваліфікованої спеціальної корекційної допомоги [27].

Ефективність інклюзивного навчання залежить від багатьох умов, і, в першу чергу, — залучення необхідних різнопрофільних фахівців із метою вироблення загальної стратегії навчання дітей в умовах інклюзивного навчання та забезпечення необхідної корекційно-розвивальної складової цього процесу. Саме така група фахівців визначає, якого супроводу потребують діти.

Певні обов'язки покладаються на асистентів вчителя, які забезпечують особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу, беруть участь у розробленні й виконанні індивідуальних програм розвитку, індивідуальних навчальних планів та програм, в адаптації навчальних матеріалів з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Отже, на визначення обов'язків конкретного асистента вчителя впливають такі чинники, як потреби учнів, потреба вчителя в інформації про дитину та організації освітнього процесу в класі з інклюзивним навчанням.

Запорукою ефективності є те, що до роботи активно залучені вчителі-дефектологи, які володіють корекційно-компенсаторними технологіями. Вони здійснюють превентивне й корекційне спрямування психологічних і корекційних послуг.

Важлива роль покладається на працівників психологічної служби системи освіти, які здійснюють психологічне забезпечення освітнього процесу як дітям, так і процесу навчання, проводять корекційно-розвиткові заняття. Під час вивчення психічного розвитку дітей психологи виявляють чинники, що зумовлюють труднощі пізнавальної діяльності дітей, їх спілкування та соціальної адаптації, а також ті резерви, на які можна спиратися у корекційно-розвитковій роботі.

Щоб досягти успіху та задовольнити різноманітні потреби учнів, зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями, педагогам необхідно змінювати методи навчання, освітнє середовище, матеріали тощо. Педагоги застосовують різноманітні методи навчання, які змінюються залежно від спеціальних потреб учнів. Ці зміни або пристосування до потреб учнів відбуваються через адаптацію чи модифікацію.

Адаптація навчання змінює характер навчання, не змінюючи при цьому зміст або понятійну складність навчального завдання; використовуються засоби підтримки, які дають можливість дітям обійти перешкоди.

Модифікація навчання змінює характер навчання, змінюючи зміст або понятійну складність навчального завдання; вона полягає у спрощенні або видозміні самого навчального завдання. Вона адресована дітям, здатним засвоювати матеріал типових навчальних програм за умови суттєвої модифікації їх змісту відповідно до навчальних потреб того чи іншого учня.

До особливостей формування пізнавальних процесів кожного учня, який потребує індивідуального навчального плану, адаптуються (процес навчання, тобто визначаються форми, методи, технічне й методичне забезпечення освітнього процесу, а також забезпечуються зміни фізичного середовища та модифікуються (тобто вносяться зміни до понятійної сутності навчального матеріалу, його змісту форм і методів навчання) стандартні навчальні плани, програми, методичні рекомендації, конспекти уроків, створюються індивідуальні навчальні плани, які є основою курикулуму для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Термін "курикулум" походить від латинського слова "curriculum", що дослівно означає — програми для розвитку дітей. Термін вживається у галузі освіти [27].

Для досягнення успіху дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в навчальній діяльності необхідно враховувати:

- час, протягом якого діти можуть концентрувати увагу (5 – 7 хв., 15 хв.);
- зручність (давати дітям можливість визначити, в яких умовах їм зручніше працювати: в класі, в ігровій кімнаті, мистецькому центрі, тощо);
- відволікання (визначити подразники та місце й умови роботи, за яких діти мінімально відволікаються на сторонні подразники; слідкувати, щоб увага була сконцентрована на матеріалах центру);
- рівень шуму (визначити робоче місце учнів поруч з учителем, асистентом або лідером групи, щоб уникати фонового шуму);
- вибір матеріалів (розташовувати в центрі тільки ті матеріали, що стосуються теми, завдання; використовувати засоби навчання, які сприяють соціальному та емоційному розвитку дітей);
- створення сприятливої атмосфери (ранкові зустрічі, святкування досягнень дітей, визначення учнів "дитиною дня", "зіркою тижня", нагородження призами).

До модифікації відносимо зміну тривалості періоду навчання, зміну навчального середовища, ресурсів, матеріалів, форми викладу завдань чи оцінювання з урахуванням відмінних потреб учнів.

Використання модифікації може виявитися необхідним для того, щоб надати дітям з порушеннями інтелектуального розвитку можливість брати участь у заняттях у класі.

Модифікація може бути виконана шляхом:

- скорочення змісту матеріалу, який необхідно засвоїти (учні можуть брати участь лише в окремих частинах уроку і/або опановувати лише частину змісту навчального матеріалу);
- надання матеріалу в меншому обсязі, який діти можуть опрацювати;
- зменшення кількості математичних прикладів/задач;

- скорочення завдань;
- використання графічних організаторів, які допоможуть скеровувати увагу учнів в процесі читання;
- модифікація навчальних посібників, а саме:
 - ✓ у тексті виділяють шрифтом або кольором ключові елементи (такий підхід допомагає концентрувати увагу на головному у змісті вже з першого прочитання, дає можливість донести до учня суть);
 - ✓ способом виділення суттєвих фрагментів, крім підкреслювання або виділення частин тексту кольором, може бути усунення зайвих подробиць (натомість залишається найвагоміша інформація);
 - ✓ учні спроможні сприймати навчальний матеріал, якщо вчитель вдається до візуальних способів його викладання, до численних малюнків, що доповнюють розповідь;
 - ✓ складні для засвоєння текстові фрагменти, доповнені короткими прописними коментарями, що акцентують увагу на основних положеннях чи ідеях, будуть корисними для всіх учнів класу.

Планування адаптації та модифікації допомагає вчителям заздалегідь визначити, якими матеріалами учням потрібно користуватися.

Наприклад:

- ✓ використання адаптаційних пристроїв — адаптовані ножиці, олівці збільшеного розміру, маркери, ручки з можливістю стирання написаного, функція перевірки орфографії в текстовому редакторі;
- ✓ надання інформації та завдань на роздавальних матеріалах, щоб менше часу витратити на переписування;
- ✓ використання навчальних матеріалів, як схематичне малювання картинок, збільшені чи зменшені матеріали, калькулятор, матеріали для маніпулювання, прозорі накладки для роботи з підручником;
- ✓ використання вказівників рядків на аркуші паперу, окремих клітинок на папері, міліметрівки або паперу з рельєфними рядками;
- ✓ використання схем — "павутинок" і діаграм;
- ✓ відведення більшого простору на аркуші для написання відповіді;
- ✓ позначення пояснень і ключових слів маркером або іншим кольором;
- ✓ зменшення обсягу інформації на одній сторінці;
- ✓ підготовка карток з "віконечками", щоб демонструвати тільки одне слово або один рядок за раз;
- ✓ індивідуальні картки із завданнями відповідної складності та перфокарти, у які треба лише вставити відповідну орфограму або числову відповідь (і зовсім немає потреби переписувати це завдання в зошит, якщо дитина має слабкі чи недостатні навички письма);
- ✓ адаптація матеріалу підручника шляхом позначення певного тексту різними кольорами (виділення маркером ключових думок у тексті підручника).

Упроваджуючи адаптацію та модифікацію, вчителі створюють умови для залучення дітей до роботи над темою уроку і допомагають їм працювати над завданнями. Іноді вимоги уроку перевищують можливості учнів з особливими

освітніми потребами, однак від них все ж вимагається часткова участь у роботі на уроці.

Наприклад:

- ✓ проведення уроку двома вчителями або більше;
- ✓ залучення ровесників для надання допомоги, волонтерів;
- ✓ залучати іншу особу — записувача;
- ✓ використання сигнальних жестів;
- ✓ повторення завдань, пояснень і представлення їх у різній формі: усній, письмовій;
- ✓ можливість виконати завдання в довільному форматі за власним вибором учня;
- ✓ дати додатковий час для підготовки;
- ✓ забезпечення місця для занять, аби зменшити вплив відволікаючих чинників;
- ✓ запровадження системи допомоги за принципом "рівний — рівному", коли інший учень допомагає товаришу організувати робоче місце до занять;
- ✓ прохання до учнів повторити пояснення/завдання;
- ✓ стояти недалеко від учня;
- ✓ перед початком завдання дати учням можливість виконати подібну діяльність під керівництвом учителя чи асистента;
- ✓ доручити іншому учневі або асистенту вчителя/дитини робити потрібні записи замість дитини;
- ✓ давати контрольні завдання для виконання вдома.

Використовуючи сучасні засоби навчання для адаптації й модифікації освітнього процесу, вчителі підвищують мотивацію до навчання; поглиблюють і розширюють знання учнів; розвивають інтерес до вивчення предмета; варіюють на уроці колективну роботу з індивідуальною; розвивають психологічні характеристики особистості (мислення, пам'ять, увага, сприйняття, увага тощо).

Наприклад:

- ✓ активно застосовуються під час навчання — мобільні телефони, планшети, комп'ютери, 3D-принтери, екрани і проектори для презентацій;
- ✓ цифрові підручники з інтерактивними вправами;
- ✓ використання медіазасобів та мобільних додатків, гейміфікація;

Гейміфікація (від англ. "Game" — гра) — спосіб допомогти дітям вчитися, використовуючи те, що вони роблять найкраще — грають. Це комплекс мотиваційних технік (комп'ютерних ігор для навчання). Скажімо, медалі, зірочки, бейджики, бали та інші атрибути віртуальних перемог можуть служити формою нематеріального ігровізованого заохочення. У навчальних ігор перспективне майбутнє; діти краще вчаться тоді, коли їм цікаво.

- ✓ у Google Classroom кожен учень може бачити домашнє завдання з усіх предметів, які задали в школі;
- ✓ мультимедійні уроки з різних предметів для школярів;
- ✓ онлайн-сервіси, як інструмент взаємодії вчителя з учнями на уроці;

- ✓ використання електронних засобів під час оцінювання, коли важливо отримати зворотний зв'язок від учнів і батьків.

У процесі складання індивідуальної програми розвитку команді психолого педагогічного супроводу необхідно звернути особливу увагу на виявлення збережених у дитини систем і функцій, здатних взяти на себе компенсаторне навантаження, визначення системи засобів раннього запобігання вторинних відхилень, використання оптимальних корекційних технологій для підвищення якості навчального процесу.

Плануючи уроки, розробляючи їх конспекти, учитель чітко визначає корекційну мету кожного уроку, обумовлюючи її дидактичними завданнями, характером навчального матеріалу, типологічними та індивідуальними особливостями учнів.

Специфіка освітнього процесу для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку полягає у використанні спеціальних засобів корекції:

- дотримання охоронного режиму;
- уповільненість процесу навчання;
- повторюваність у навчанні та вихованні;
- оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності;
- адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів;
- наочність навчання;
- позитивні емоції педагога як засіб мотивації дітей до діяльності й спілкування;
- стимулююча функція педагогічної оцінки.

Завдання вчителя — розвиток інтелектуальних здібностей, трудових навичок та умінь дітей, вирішення особистісних проблем, сприяння процесу професійного самовизначення та формування навичок самопрезентації й упевненої поведінки, підготовка до самостійної трудової діяльності.

При цьому найбільш важливими є не надання академічних знань дітям, а оволодіння навичками самообслуговування, спілкування, пристосування до повсякденного життя людей, стилю життя в суспільстві. Сформованість соціально-побутових навичок у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку прискорить їх соціалізацію.

Перед початком планування вчителі мають детально проаналізувати свій підхід до викладання та скласти зріз учнівських потреб.

Продумати, як:

- залучати дітей до навчальної діяльності на кожному уроці;
- створювати умови для набуття успішного навчального досвіду;
- спонукати дітей усвідомлювати власну роль у навчанні;
- структурувати й спрямовувати їхню діяльність;
- пробуджувати інтерес до змісту предмета й надавати достатньо часу для відповіді;
- приділяти увагу не лише академічному, а й соціальному розвитку дітей.

Учителям необхідно узгоджувати педагогічні впливи з медичними і психологічними; дотримуватись послідовності й наступності в корекційно-

розвитковій роботі, єдиного охоронно-педагогічного режиму в закладі освіти і сім'ї.

Зміст, форми та методи навчання і виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку мають бути корекційного спрямованими. Система корекційного впливу на учнів має бути розрахована на тривалий час і діяти на особистість загалом у єдності її компонентів:

- пізнавальні, емоційно-вольові психічні процеси;
- досвід (знання, вміння, навички);
- спрямованість;
- поведінка.

Таким чином, включення учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в роботу на уроці передбачає адаптацію тематичного плану, визначення навчальних досягнень і корекційно-розвивткових цілей та узгодження їх з індивідуальним навчальним планом; розроблення уроків на основі тематичного плану із врахуванням єдності специфіко-індивідуальних цілей і завдань для учня та загального змісту уроку.

Таблиця 4

Застосовування корекційних прийомів відповідно до особливостей пізнавальної діяльності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

Увага	<p><i>Характерні особливості:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ залежність продуктивної уваги від характеру установок; ➤ низький рівень розвитку; ➤ нестійкість мимовільної уваги; ➤ несформованість довільної уваги.
	<p><i>Корекційні прийоми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • застосування творчих завдань; • повторюваність матеріалу; розвиток логічного мислення; • зв'язок з попереднім досвідом; • різноманітність способів викладання; • підвищення пізнавальної активності та інтересу учнів; • використання засобу порівняння; зв'язок з мовленням.
Сприймання	<p><i>Характерні особливості:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ фрагментарність; ➤ звужений обсяг; ➤ дифузність, недиференційованість; ➤ сповільненість;

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ пасивний характер; ➤ вплив недорозвитку уваги, зокрема, відволікання; ➤ порушення системності, хаотичність; ➤ відсутність зв'язку з уявленнями, мисленням.
	<p><i>Корекційні прийоми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • збільшення часу на сприймання та усвідомлення інструкції; • поділ складного матеріалу на частини; • уповільненість темпу викладу матеріалу; • зменшення кількості додаткових подразників; • використання наочності з небагатьма об'єктами, особливо другорядними; • активізація знань дітей з метою використання їх власного досвіду; • забезпечення супроводу й контролю кожної перцептивної дії учнів; • навчання чіткому визначенню мети сприймання, його плануванню, контролю за дотриманням плану; • привчати аналізувати результати сприйнятого; • порівняння сприйнятого зі зразком; • залучення максимально можливої кількості аналізаторів.
Уява	<p><i>Характерні особливості:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ поверховість; ➤ бідність, неточність; ➤ недостатня диференційованість уявлень; ➤ швидке забування уявлень та їх зміна, уподібнення. <p><i>Корекційні прийоми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • підвищення пізнавальної активності та інтересу учнів; • різноманітність способів викладання; • повторюваність матеріалу; • розвиток логічного мислення; • зв'язок з попереднім досвідом; • застосування творчих завдань; • використання засобу порівняння; • зв'язок з мовленням.
Пам'ять	<p><i>Характерні особливості:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ звужений обсяг запам'ятовування;

- залежність обсягу запам'ятовування від складності матеріалу (чим складніший матеріал, тим менший обсяг);
- продуктивність мимовільного та довільного запам'ятовування однаково низька;
- через пасивне ставлення до змін ефективність запам'ятовування знижується;
- віддають перевагу дослівному та механічному заучуванню, тому матеріал швидко забувається і не використовується у досвіді;
- не володіють прийомами довільного запам'ятовування;
- відтворення фрагментарне, спотворене, нелогічне;
- труднощі актуалізації засвоєних знань;
- швидко забувають вивчене через недостатньо міцні нервові зв'язки;
- спотворення матеріалу в процесі зберігання;
- недостатня усвідомленість заученого.

Корекційні прийоми:

- мінімальна кількість нових термінів, понять на одному уроці;
 - поділ матеріалу на частини;
 - формування пізнавальних інтересів;
 - стимулювання вільного викладу матеріалу;
 - формування вміння використовувати матеріал у різних життєвих ситуаціях;
 - формування додаткових запитань, які активізують розумову діяльність;
 - поєднання викладу матеріалу з поглибленням, уточненням, виправленням помилок, систематизацією, узагальненням;
 - використовувати правило: відпочинок сприяє відновленню матеріалу, а одноманітне повторення призводить до перевтоми;
 - повторення у різних формах;
 - використання раціональних прийомів запам'ятовування;
 - залучення різних аналізаторів;
- організація закріплення з опорою на наочну, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно–логічного запам'ятовування;
- аналіз матеріалу, виокремлення основного і встановлення між ним взаємозв'язків.

Характерні особливості:

- конкретність;
- некритичність;
- сповільненість;
- інертність;
- неусвідомленість;
- нездатність до переносу знань у досвід;
- нецілеспрямованість;
- невміння проникати у сутність явищ;
- ситуативність;
- інертність;
- невпорядкованість, хаотичність;
- невміння з численних ознак виділити головну;
- неволодіння критеріями аналізу;
- невміння бачити спільне;
- невміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Корекційні прийоми:

- доступна форма подачі матеріалу;
- зменшення обсягу матеріалу, спрощення структури знань;
- навчання переносити знання на практику;
- здійснення практичного аналізу;
- аналіз за послідовним планом;
- після аналізу навчання можливість описувати предмет чи об'єкт у цілому;
- поділ складних тем на частини, подачі кожної з них окремо, а потім об'єднання в єдине ціле;
- поступове формування вміння порівнювати, використовувати план, інструкцію, схеми, тощо;
- поступове ускладнення об'єктів порівняння;
- формування вмінь виділяти різні аспекти предметів і явищ;
- при порівнянні двох об'єктів використання третього дещо відмінного;
- при встановленні причинно-наслідкових зв'язків дотримуватись послідовності;
- формування наочно видимих зв'язків і відношень між предметами та явищами;
- надання допомоги у вербалізації емпірично здобутих уявлень про речі і процеси;
- допомога в осмисленні від конкретного до абстрактного;

- створення умов для подолання розриву між теорією і практикою: формування умінь орієнтуватись у завданні, аналізувати його, відтворювати та диференціювати знання, переносити їх з однієї ситуації в іншу;
 - упровадження в освітній процес спеціальних прийомів, що стимулюють учнів до використання набутих знань: перед застосуванням пригадати теорію;
 - опора на предметно-практичну діяльність і через неї перехід до вербалізації знань;
 - використання наочно-практичних методів навчання, поступове стимулювання конкретно-образного мислення і створення умов для розвитку словесно-логічного;
 - застосування спеціальних засобів, які полегшують перехід від конкретного до абстрактного: поєднання наочності з практичними діями;
 - перехід від конкретної наочності до абстрактної;
 - використання словесної наочності;
 - аналіз об'єктів;
 - порівняння об'єктів;
 - розмежування суттєвих і несуттєвих ознак;
- конкретизація висновків, правил шляхом наведення прикладів.

Інтелектуальна
працездатність

Характерні особливості:

- нестійка, мінлива (періоди підвищення чергуються з періодами зниження);
- динаміка змін у кожного учня глибоко специфічна, проте основна тенденція — поступове зниження рівня працездатності, починаючи з середини уроку;
- неспроможність проявити вольові зусилля для подолання труднощів;
- швидка втомлюваність;
- при виконанні цікавої роботи втомлюваність приходить швидше, ніж при виконанні нецікавої, одноманітної;
- залежність від особи і втомлюваності вчителя, методів навчання, способів організації діяльності.

Корекційні прийоми:

- урахування індивідуальної працездатності дитини відповідно до її діагнозу, здоров'я;
- розвиток і підвищення ролі другої сигнальної системи;
- розвиток емоційно-вольової сфери;

	<ul style="list-style-type: none"> • урізноманітнення методів і прийомів навчання; • створення таких умов, які стимулюватимуть учнів до активної праці і запобігатимуть виникненню втоми.
Мовлення	<p><i>Характерні особливості:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ порушення розуміння зверненого мовлення; ➤ бідність активного словника; ➤ недосконалість звукової вимови і фонематичних процесів; ➤ значний розрив між активним і пасивним словниками; ➤ недосконалість граматичної будови; ➤ недорозвинення предикативної функції мовлення. <p><i>Корекційні прийоми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • доступність в оформленні звернених конструкцій; • дещо уповільнений темп мовлення; • повторення дітьми питань, інструкцій учителя; • добір завдань, при виконанні яких учні будуть самостійно вживати нову лексику; • тісна співпраця з логопедом з метою закріплення скоригованих мовленнєвих навичок; • стимулювання до активного мовлення новими реченнями; • мовлення вчителя має бути образним, чітким, емоційно насиченим [5].

Дошкільний період — важливий етап корекційно–розвиткової роботи з дітьми, від ефективності якої залежать подальші успіхи їх навчання та розвиток.

Чим раніше до діагностики й корекції розвитку малюків будуть залучені фахівці, тим інтенсивнішим буде їх розвиток. Формування розумових дій здійснюється завдяки спеціально організованому навчанню та вихованню, а також корекційній роботі.

Основними напрямками корекційно-розвиткової роботи з дітьми дошкільного віку, що мають порушення інтелектуального розвитку, є:

- створення позитивного психологічного клімату;

- формування особистісних якостей;
- формування навичок санітарно-гігієнічної культури та самообслуговування;
- формування та розвиток ігрової діяльності як засобу формування соціальних взаємин дітей;
- розвиток і корекція основних психічних процесів (увага, пам'ять, мисленнєва діяльність);
- розвиток відчуттів і сприймання (тактильно-рухове, слухове, зорове тощо);
- формування й розвиток мовленнєвих здібностей і комунікації;
- розвиток пізнавальних можливостей дітей, формування знань та уявлень про довкілля.

Навчання самообслуговування — копітка й наполеглива робота батьків і педагогів. Формування навичок самообслуговування має відбуватися у повільному темпі, з великою кількістю повторень певної дії. У деяких випадках варто починати з надання допомоги дітям фізично виконати дію, скеровувати та координувати їх рухи. Оволодіння навичками самообслуговування (вміння одягатися і роздягатися, користуватися туалетом, самостійно їсти, вмиватися та ін.) безпосередньо впливає на самооцінку дітей — важливий крок на шляху до їх незалежності. Опанування навичками самообслуговування допомагає розширювати уявлення й знання дітей про оточення, сприяє сенсорному вихованню, розвитку мовлення, моторики та зорово-моторної координації, а також умінь виконувати дії за наслідуванням і словесною інструкцією, орієнтуватися на зразок, дотримуватися послідовності дій.

Ігрові ситуації, які дають змогу розвивати пізнавальні емоції дітей, мають чіткі правила, з якими наставники обов'язково ознайомлюють дітей. Особливого значення набуває постійний мовленнєвий контакт у грі дітей з дорослими. Важливо, щоб у виконанні дітьми окремих дій був певний зміст, щоб їх діяльність мала цінність як для самих дітей, так і для батьків. Слід пам'ятати, що особливості інтелектуального розвитку дітей проявляються у тому, що їм складно опанувати ігрову діяльність, зрозуміти ролі, правила та норми, які диктуються ігровою ситуацією. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку більше фіксуються на самій грі (на маніпуляції з предметами) і не завжди ініціюють сприйняття ролей, правил і норм. Педагоги й батьки повинні знати, що в дошкільному віці (від 3 до 6 років) діти мають бути постійно залучені до спілкування з близькими й оточенням. Зосередженість дитячої гри у цьому віці на предметах, а не на взаємодії у грі з іншими людьми, може негативно позначитися на розвитку дітей в подальшому. Ігнорування дорослими того факту, що у грі діти не засвоюють рольових параметрів, може призвести у подальшому до фіксації дітей на грі з предметами, тому доцільно постійно й ненав'язливо, враховуючи можливості дітей, пояснювати правила й норми сюжетно-рольової гри, обов'язково прослідковувати зворотний зв'язок з дітьми (уточнення, як вони їх сприймають і розуміють). Гра забезпечує формування самооцінки дітей.

Дорослі мають **розвивати допитливість дітей**, їх зацікавленість та інтерес до самих себе, предметів, що їх оточують. У безпосередній взаємодії з дітьми особливий наголос треба робити на формуванні пізнавальних емоцій. Дорослі мають виконувати роль позитивно налаштованих, не оцінюючих, а розуміючих "контролерів" емоцій і поведінки дітей, спрямовувати їх, допомагати ідентифікувати емоції та дії. Це сприятиме формуванню навичок свідомого й осмисленого оволодіння власними емоціями, поведінкою у майбутньому. Слід пам'ятати, що саме таке ставлення дорослих до емоційних проявів дітей сприятиме розвитку їх самокритичності та самоконтролю.

Корисно також навчити дітей **розуміти й виконувати практичні завдання** за словесною інструкцією, яка містить прохання, розпорядження чи настанову. Потрібно називати предмети, які оточують дітей у помешканні, якими користуєтеся ви і діти під час харчування (посуд), одягання (назви одягу), відпочинку (ліжка, стілець, стіл та ін.), дозвілля, ігрової діяльності (назви іграшок), прогулянок, пізніше відвідування різних закладів (поліклініка, зоопарк, магазин, цирк тощо). Називати дії, які виконуються ("будемо їсти, одягатися", "беремо ложку, тарілку, хліб", "одягаємо штанці, сорочку та ін.", "миємо руки" тощо). Називати основні кольори предметів, з якими безпосередньо стикаються діти (м'ячик червоний, огірок зелений, кубик жовтий, червоний, тощо). Під час прогулянки називати тварин, які зустрічаються на подвір'ї, на вулиці, рослини (це дерево, це квітка, це травичка), будівлі (це будинок, дитячий майданчик), засоби пересування (машина, автобус, літак, велосипед та ін.). Корисно розглядати разом з дітьми дитячі книжечки, аналізувати малюнки, визначати об'єкти, місце їх розташування, форму, колір та інше [35].

У дошкільному віці, щоб підготувати дітей до школи, потрібно вчити їх розглядати предмети, аналізувати, класифікувати, порівнювати за розміром, величиною (великий, маленький, однакові), за формою (кружечок, трикутник, квадратик), орієнтуватися у просторі (вгорі — вниз, праворуч — ліворуч, довше — коротше, важче — легше, під, над, між, посередині) на прикладі розташування предметів.

Для **розвитку зорової уваги** малюків з порушеннями інтелектуального розвитку мають значення ігри з переміщенням у просторі різних предметів. Що змінилося? Чого бракує? Такі питання задає дітям вихователь у процесі зміни їх розміщення. Зорова увага у таких дітей активізується в іграх, де вони запам'ятовують місце знаходження іграшок. Спочатку це роблять в обмеженому просторі, пізніше — в межах кімнати. Необхідно регулярно змінювати предмети, з якими діти діють. Це допомагає переходити від тактильного сприйняття предмета до засвоєння його властивостей. Дітей з порушеннями інтелектуального розвитку вчать складати розрізані картинки із зображенням добре знайомих предметів. Спочатку така картинка складається з двох частин, потім їх кількість потрібно збільшувати. Але робити це після того, як попередня задача засвоєна повністю.

Важливу роль у формуванні цілісності образів відіграє **образотворча діяльність** дітей дошкільного віку. Це ліплення, аплікація, малювання. Слід

також розвивати у дітей елементарні ручні уміння: користуватися олівцем, ножицями; вчити виготовляти різні вироби з паперу, пластиліну, з природних матеріалів. Важливо, щоб діти отримували задоволення від виконаної роботи, раділи результатам своєї праці. При цьому дозувати співвідношення між допомогою дітям та мірою їх самостійності: завжди мають залишатися для них посильні завдання для самостійного виконання.

У дошкільному віці дітей з порушеннями інтелектуального розвитку треба **знайомити з мінливістю як важливим законом дійсності**. І найкраще це робити в живій природі за допомогою спостережень. Звичайно ж, специфіка навчання в цьому випадку полягає в численних повторях. Звертати увагу дітей на характерні ознаки кожної пори року, на добові зміни (ранок, день, вечір, ніч), на погоду (тепло, прохолодно, дощ, сніг, вітер, сонце світить тощо), який одяг потрібно одягати залежно від погоди та пори року, називати дні тижня, місяці. Визначати пори року та погоду на відповідних малюнках у дитячих книжечках.

Знання про соціальні явища і вміння вести себе в суспільстві починається з формування у таких дітей уявлень про себе. Педагоги і батьки повинні вчити їх називати своє ім'я і частини тіла, впізнавати себе на фотографії. Далі коло пізнань розширюється на сім'ю дитини. Діти повинні вміти коротко розповісти про тата й маму, знати про їх професії, смаки. Слід розказати дітям про родину: хто старший за віком (тато, мама, бабуся, дідусь), хто молодший (сестричка, братик), хто з них працює, навчається, веде домашнє господарство.

Насамперед діти повинні знати і бачити, що кожний член родини має певні обов'язки перед родиною, виконує **тимчасові чи постійні доручення**. Про це потрібно розказувати дітям і залучати їх до виконання елементарних доручень: спочатку під керівництвом дорослого класти іграшки на місце, поливати кімнатні рослини, годувати домашніх тварин (кішку, рибок та ін.), прибирати посуд зі столу після їжі, розкладати ложки, ставити чашки. Діти мають брати посильну участь у прибиранні помешкання, спостерігати за приготуванням сніданку, обіду, вечері. Необхідно давати інформацію дітям про продукти харчування, як називаються, хто, як і що виробляє, звідки що береться: овочі вирощують, фрукти — яблука, груші та ін. ростуть на деревах, що можна придбати у магазині (хліб, ковбаси, сир, цукерки та ін.). Іноді доречно залучати дітей, особливо старшого дошкільного віку, до придбання продуктів харчування, іграшок, одягу. Доцільно за можливості залучати дітей до різноманітної посильної праці в саду, на городі, а також вирощувати розсаду овочів, квітів та ін. У період всього весняно-літнього періоду діти мають брати участь у всіх роботах на городі, під керівництвом дорослого обробляти землю, поливати грядки, квіти, допомагати збирати врожай (наприклад, дорослі збирають огірки чи помідори на грядці, передають їх дітям для складання у кошик). При цьому необхідно повідомляти дітям, куди підете з ними, чому, що там будете робити ("Ми підемо до магазину купити хліб", "Підемо вибирати стиглі огірки на грядці" та ін.). У процесі діяльності слід звертати увагу дітей на те, хто що робить ("Що я зараз роблю?", "А ти, що зараз робиш?"). Після завершення роботи потрібно вчити дітей розказувати комусь із членів родини, де вони були, що робили, що бачили ("Ми з мамою збирали на грядці огірки", "Ми ходили до магазину, там

купили хліб" тощо). Важливо навчити дітей ставити запитання, щоб одержати інформацію про предмети ("Що це?", "Як називається?", "Де можна використати?"), про тварин, рослини, дії дорослих або дітей та ін. [35].

Діти з порушеннями інтелектуального розвитку оволодівають практичними діями (особливо трудовими) внаслідок цілеспрямованого навчання та виховання. Вони специфічно сприймають соціум і виражають емоційне ставлення до нього. Постійне активне залучення дорослих до розвитку дітей сприятиме їх входженню в соціум, розвитку необхідних соціально значущих якостей і вольових характеристик, які забезпечать їм активну усвідомлену позицію.

Учням з порушеннями інтелектуального розвитку, як відомо, навчання дається з великими труднощами. Їм часто доводиться переживати невдачі, вони не завжди спроможні правильно виконати завдання вчителя. Усе це формує в них ставлення до навчання як до малодоступної діяльності.

Зовсім інші результати маємо при поєднанні навчання з працею. Результати праці можна відчувати безпосередньо. Сама робота й одержуваний продукт — виріб — викликають в учнів жвавий інтерес і спонукають їх до активної та цілеспрямованої діяльності. При роботі з дітьми застосовуються різні види трудової діяльності. Праця може поєднуватись з навчальною діяльністю на уроці й у позаурочній діяльності.

Використовуються такі види трудової діяльності як:

- самообслуговування,
- господарсько-побутова праця,
- праця по догляду за рослинами і тваринами,
- ручна праця.

Участь дітей у суспільно корисній і продуктивній праці приносить їм моральне й емоційне задоволення, також має значення для розвитку не тільки пізнавальних, а професійних інтересів.

Школярам з порушеннями інтелектуального розвитку властиві недостатня координованість рухів, особливо тонких рухів пальців, а також наявність сторонніх жестів, зайва різкість при реалізації трудових дій. Учителі, починаючи з перших занять, повинні готувати руки дітей до виконання певних маніпуляцій. Ця підготовка може здійснюватися безпосередньо перед їх проведенням або під час фізкультхвилинок.

Ручна праця розвиває конструкторські вміння й навички, відіграє суттєву роль в розумовому й естетичному вихованні дітей, розвитку їх творчих, технічних здібностей. Крім того, ручна праця корекційно впливає на розумовий розвиток молодших школярів. У цьому відношенні важко переоцінити значення аплікаційних робіт, при виконанні яких необхідно попередньо визначити місце приклеювання окремих елементів аплікації, а також дотримуватися послідовності приклеювання. У процесі таких занять в учнів виробляються навички організованості, вміння діяти за заздалегідь складеним планом. Аплікаційні роботи використовуються для розвитку просторового уявлення, оскільки учні з порушеннями інтелектуального розвитку відчують значні

труднощі в правильному розташуванні деталей. Така ж закономірність прослідковується в самостійному вживанні відповідних слів: нагорі, в середині, навколо, над, праворуч, ліворуч і ін. При виготовленні аплікації з геометричних фігур зреалізуються міжпредметні зв'язки з уроками математики.

Основними напрямками корекційно-розвиткової роботи зі школярами, що мають порушення інтелектуального розвитку є:

- забезпечення максимально можливої самостійності в побутовому та санітарно–гігієнічному самообслуговуванні, формування й підтримування навичок автономного проживання шляхом розвитку навичок особистісної гігієни, одягання — роздягання, самообслуговування за столом, формування стереотипів безпечної поведінки тощо;
- розвиток соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації;
- розвиток пізнавальної й рухової сфери як передумови навчання та виконання трудової діяльності;
- формування елементарних навчальних навичок;
- мовленнєвий і комунікативний розвиток: розуміння зверненого мовлення;
- вимова голосних та приголосних звуків, звукокомплексів;
- можливість використання альтернативних засобів комунікації;
- вироблення стереотипів поведінки в типових побутових ситуаціях;
- формування позитивного ставлення до посильних видів праці, готовності допомогти в господарсько-побутовій праці;
- формування звички та позитивної установки до визначеного виду праці;
- формування навичок виконання низки операцій у тому чи іншому виді праці;
- розвиток уміння переключатися з одного виду діяльності на інший;
- навчання спільній роботі з дотриманням прийнятих норм і правил поведінки.

Дуже часто вчителі стикаються з проблемною поведінкою учнів у класі. Але, в багатьох дітей така поведінка викликана стресом, особливо в молодших класах, де діти ще не звикли до школи. Дуже часто прості ігри з елементами сенсорики допомагають уникати стресу, знімають напругу як вчителів так і учнів. Це прекрасний спосіб привернути увагу учнів до вчителів і допомогти їм заспокоїтись, зосередитись, перш ніж завершити завдання.

Наприклад, поки всі учні виконують завдання, ті, хто не може всидіти, або починає вередувати можуть виконати прості вправи. Невеликі сенсорні "вставки" зроблять ваш навчальний процес значно простішим. Такі вправи чудово заспокоюють дітей на перервах чи переході до іншого виду діяльності, доцільно включати в шкільну діяльність подібні вправи.

Нині поширення набули східні нетрадиційні практики. Одним з унікальних методів рефлексотерапії, який давно застосовують в азіатських країнах, є Су-Джок терапія.

Су-Джок терапія (з корейської су — кисть, джок — стопа) — метод впливу на організм шляхом стимулювання біологічно активних точок, розташованих на кистях і стопах.

Професор Пак Чжэ Ву — основоположник Су-Джок терапії. В основу терапії покладено східні філософські постулати, що спрямовані на фізичне й духовне зцілення людини [28, 48].

Прийоми Су-Джок терапії:

Масаж еластичним кільцем. Надівши кільце на палець, дитина рухає ним вниз і вгору, аж поки не відчуже тепло (Рис. 2)

Масаж спеціальною кулькою "Їжачок". Прокочуючи кульку між долоньками, діти масажують м'язи рук (Рис.3)

Рис. 2 Еластичні кільця Су-джок для масажу

Рис. 3 Спеціальна кулька "Їжачок" для масажу

Розвиток соціальної компетентності учнів починається з налагодження суспільної взаємодії з однокласниками в класі, у школі, поза школою. Сформована соціальна компетентність молодших школярів характеризує дитину як відкриту до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажанням пізнати оточуючий світ. Стратегії соціальної поведінки, засвоєні в дитинстві, можуть стати фундаментом розвитку повноцінної особистості. Тому необхідною умовою є цілеспрямована допомога у побудові ефективних поведінкових стратегій, а розвиток соціальної компетентності молодших школярів повинен стати одним із найважливіших напрямів роботи в початковій школі.

Окремим учням з порушеннями інтелектуального розвитку притаманна розгальмованість поведінки, що проявляється в афективних реакціях (сварках, бійках, глибоких образах), неадекватних способах виходу з конфлікту. При цьому афективні реакції швидко закріплюються і потім можуть повторюватися надалі вже без очевидних причин.

Загальна незрілість особистості, відсутність критичної самооцінки проявляється у схильності дітей до перебільшення власних можливостей, переоцінки свого впливу на інших.

Для частини дітей притаманна психічна нестійкість, яка проявляється в особливостях їхньої суспільної поведінки — непослідовна, часто позбавлена логіки, конфліктна, непередбачувана [10].

Таким чином, важливим завданням у формуванні соціальної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку є корекція їх поведінки, розвиток уміння налагоджувати суспільні стосунки і неформальні емоційно-особистісні стосунки з однолітками.

При проведенні корекційної роботи, спрямованої на адаптивну (очікувану) поведінку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, педагог повинен дотримуватись певних правил:

- забезпечувати послідовність, максимальну чіткість та єдність педагогічних вимог до дітей;
- частіше використовувати позитивні підкріплення щодо найменших гарних вчинків та успіхів дітей, застосовувати так звані авансовані заохочення, всіяко пробуджувати позитивні емоції;
- навчати дітей самоконтролю поведінки;
- домагатися повного усвідомлення дітьми заохочень, і покарань, які до них застосовуються, не зловживати покараннями, дбати про їх справедливість та обґрунтованість;
- послідовно підвищувати вимоги до поведінки дітей;
- будувати освітній процес на конкретних позитивних прикладах, вказувати на зразки для наслідування, допомагати дітям осмислювати та узагальнювати позитивні форми поведінки, які вони спостерігають, або проявляють;
- забезпечити кожній дитині посильне доручення, враховуючи її індивідуальні здібності, інтереси, захоплення, докладно роз'яснити вимоги до його виконання, надавати допомогу та здійснювати контроль за виконанням доручень;
- зберігати й розвивати почуття власної гідності дитини, захищати її від цькування і принижень з боку інших;
- залучати учнів до роботи з самовиховання, але з постановкою максимально конкретної та реальної мети, забезпеченням постійного контролю та підсиленого педагогічного керівництва цим процесом;
- враховувати, що для низки випадків порушення поведінки, невиконання завдань і доручень, зниження результатів навчальної діяльності можуть бути пов'язані не з її небажанням добре себе поводити чи працювати, а з нестійкістю мотивів поведінки, що зумовлено особливостями розвитку дитини з порушеннями інтелектуального розвитку;

- необхідно підтримувати постійний контакт з лікарем-психоневрологом, особливо у випадках помітного погіршення поведінки, підвищеного збудження або, навпаки, гальмування, замикання в собі, невротичних реакцій тощо;
- запобігати конфліктам між дітьми, а в разі їх виникнення сприяти швидкому та позитивному їх розв'язанню, навчати правильної поведінки в конфліктних ситуаціях, прогнозування наслідків нестриманості тощо.

Варто пам'ятати!

Перш ніж робити висновки про дітей, поспостерігайте за ними в різних ситуаціях. Ви помітите різницю між тим, як вони поведуться на уроці і на перерві, на прогулянці, а також під час спілкування з дорослими, однокласниками, батьками.

Дорослі мають знати, що ставитися до таких проявів поведінки треба з розумінням та поступливістю. Такі прояви поведінки не є усвідомленими й осмисленими, вони виражають безпосередні почуття дитини. Так, дітей можна пригорнути, обійняти, погладити. Голос у вираженні вимог до дітей має бути спокійним, лагідним, урівноваженим. Слід ставити такі запитання дітям, щоб вони намагалися проговорювати кожен свою дію чи емоцію.

В інклюзивних класах учителям важливо налагодити з дітьми особистісне спілкування. Потрібно зробити так, щоб діти прагнули поділитися з вами своїми проблемами: розповісти про свої радості, образи, страхи і переживання. Вони мають відчувати, що їх люблять, поважають їх думку, що вони потрібні. Особистісне спілкування налагоджується поступово, воно починається зі спілкування віч-на-віч. У процесі такої комунікації важливо, щоб діти повірили у вашу щирість. Саморозкриття відбувається поступово, невеликими "дозами", які збільшуються в міру того, як з'являється довіра. Для того, щоб діти довіряли, потрібно зберігати в таємниці інформацію, якою вони діляться з вами.

4. Стратегії підтримки в освітньому середовищі, поради вчителям і батькам щодо забезпечення освітніх потреб дітей

Декілька порад з того, що педагоги можуть зробити для учнів аби підтримати їх у освітньому середовищі, налаштуватися на діяльність з ними.

Сформуйте позитивне ставлення до учнів з ООП. Ви дізналися про учнів з ООП, які будуть навчатися під вашою опікою,— заздалегідь познайомтесь з ними та їхніми батьками, поговоріть з педагогами, які вже працювали з ними.

Почнемо з того, що позитивна мотивація, налаштованість на успіх — запорука успішного результату будь-якої діяльності. В основі педагогіки партнерства — комунікативна взаємодія, співпраця між учителем, учнем і батьками, які, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими сторонами, рівноправними учасниками освітнього процесу, що однаково відповідальні, й однаково впливають на результат. Вчитель є для учнів

та їхніх батьків своєрідним "носієм" суспільної думки, під впливом педагога формуються установки, переконання, подальша поведінка всіх учасників освітнього процесу.

Займайтесь самоосвітою. Інклюзивна освіта — це виклик, але з ним ви неодмінно впораєтесь, доклавши трохи зусиль. Відвідайте профільні конференції, семінари, тренінги, вебінари, вивчайте матеріали, які допоможуть налагодити стосунки з дітьми з ООП та зорганізувати освітній процес на належному рівні. Заохочуйте співпрацю з колегами, обмін навичками спостереження та взаємодії з класом. Лише разом можна змінити шкільну культуру.

У процесі підвищення кваліфікації, пошуку нових освітніх шляхів, акумулюйте ідеї, ресурси, методи, які зможете використати на уроці.

Варто пам'ятати!

- Методи роботи вчителів інклюзивних класів сприяють активізації навчальної діяльності всіх учнів, незалежно від суттєвих індивідуальних особливих освітніх потреб, чи їх відсутності.
- Вчителі мають бути достатньо гнучкими, здатними долати перешкоди та шукати виходи з будь-яких складних ситуацій, пов'язаних з учнями.
- Наявність у школі дітей з особливими освітніми потребами підвищує кваліфікацію вчителів.
- Успіх роботи в класі починається з власних переконань учителів і ставлення до дітей та їх потреб.
- Учителі вчаться бути уважними до дітей з особливими освітніми потребами і поряд більш уважно ставитись до інших дітей.
- Поважайте індивідуальні особливості кожного та будьте готові співпрацювати з іншими вчителями для досягнення результатів.
- Ваша позиція має стати прикладом для колег і школярів у прагненні дати якісну освіту дітям з особливими освітніми потребами.

Доповніть свій навчальний план. Переконайтесь, що ваш навчальний план інклюзивного навчання представляється як конструктивне використання педагогічних тактик, технологій, прийомів і способів організації процесу навчання, що враховують індивідуальну специфіку кожної дитини та її особистісно-мотиваційні потреби [18].

Варто визнати!

- Всі учні рівноправні між собою.
- Діти мають бути ефективно залучені та включені до навчальної діяльності.
- У всіх учнів мають бути рівні можливості для розвитку їх природного потенціалу.
- Програма та процес навчання мають враховувати потреби всіх дітей.
- Інклюзивне навчання передбачає планування та проведення ефективного освітнього процесу для всіх учнів.

Згідно з Постановою КМ України "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах" від 15.08.2011 № 872 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ від 09.08.2017 № 588) на кожного учня з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку (ІПР) за відповідною формою, що забезпечує індивідуалізацію навчання, визначає конкретні навчальні стратегії та підходи, а також ураховує індивідуальні особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини. ІПР визначає перелік необхідних дитині психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що надаються індивідуально та/або в груповій формі.

У Законі України "Про повну загальну середню освіту" від 16.01.2020 № 463-ІХ підкреслено, що потреба учня з особливими освітніми потребами в ІПР, індивідуальному навчальному плані визначається згідно з висновком ІРЦ про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини з урахуванням Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків.

Говоріть про кращі сторони учнів. Створіть позитивний профіль кожної дитини, де розкажете про сильні їх сторони, симпатії, антипатії, поведінку, успішність, соціальні навички, проблеми, наведете іншу інформацію. За можливості ще раз поговоріть з батьками дітей, проведіть опитування, поступово занотуйте інформацію про кращі прояви, ваші переконання, що стосуються учнів і залежать від взаємодії з ними, прочитання їх особових справ і розповідей про них від вчителів, висновку ІРЦ, програми індивідуального розвитку.

Створіть і репрезентуйте комунікативний паспорт дитини. Від імені дитини пропишіть всі її інтереси, здібності, хобі, що не подобається, як зручно комунікувати. Комунікаційний паспорт може мати наступні розділи: загальна інформація про учня, "Як я спілкуюсь", "Самообслуговування", "Мобільність", "Мої інтереси". Коли вчителі заповнюють такий паспорт, вони візуалізують досягнення дитини, краще відчувати її індивідуальність. Добре до збору даних та оформлення долучити команду супроводу, що працює з дитиною, батьків.

Дізнайтесь у дітей, як вони хочуть навчатися. Продумайте, як ви почнете розмову з учнями, про те, як їм зручно працювати: сидячи за партою, стоячи, чи взагалі на підлозі? Аналізуйте всю отриману інформацію та намагайтесь розробляти таке освітнє середовище, де буде присутній зручний формат роботи для дітей з ООП та всього класу.

Плануйте роботу в групах. Це варто зробити, аби діти контактували, допомагали один одному. Подібна взаємодія руйнує безліч непотрібних стереотипів. Мета полягає в тому, щоб усі учні були активно залучені й охоплені. Спробуйте часто міняти групи, щоб була змога працювати з більшою кількістю дітей, а не з 2 – 3 найактивнішими учнями. Учні можна об'єднувати в групи за їх інтересами чи навчальними стилями. У такій групі знайдеться місце і для учнів з ООП. Іноді для навчання потрібно, щоб учні з ООП були зі своїм класом, а іноді — в невеликій групі, іноді — в парі з вчителем.

Час від часу навчайтеся й працюйте усі разом, сидячи на підлозі колом посеред класу. Найбільш сприятливою є позиція, коли під час спілкування діти

сидять в колі. Вони почувають себе безпечніше. На жодному з учнів не зосереджено максимум уваги, тому всі знаходяться в рівних умовах і кожен може розкриватися та розвиватися.

Традиційний клас — це тільки одне з місць для навчання. Практика інклюзивного навчання показує, що кожен учень може отримувати знання в різних місцях (бібліотека, комп'ютерний клас, ігрові майданчики, спортзал, майстерні та ін.).

Медіатека — це поліфункціональне приміщення, що може використовуватись для індивідуальних, групових занять, а також позакласної та позашкільної роботи всіх учнів. Це сучасна бібліотека, що оснащена мультимедійними засобами різного формату (у тому числі друкованою літературою), що допомагає дитині використовувати інформацію з різних джерел. Окрім книжок, медіатека оснащена комп'ютерами з доступом до мережі Інтернет. Тут створюється комфортне середовище, де школярі можуть проводити вільний час і знаходити собі друзів, спілкуватися один з одним, навчатися, консультуватися з педагогами і психологами, грати. Приміщення облаштовується зручними меблями й розподіляється на три зони:

- зона з медіатехнічним обладнанням для проведення корекційно-розвиткових занять;
- зона для розвитку моторики, пізнавальних процесів за допомогою інтерактивних ігор і роздаткового матеріалу;
- зона релаксу.

Ресурсна кімната призначена для створення комфортного простору з метою організації процесу навчання дітей з ООП, використовуючи особистісно-орієнтовані методи навчання. Приміщення ресурсної кімнати розділено за допомогою меблевої перегородки на дві зони:

- побутово-практичну, що допомагає дітям з ООП адаптуватися в соціумі (створено простір, що виконує функції кухні, їдальні тощо);
- навчально-пізнавальну, де проходить процес навчання в індивідуальній чи груповій формах (є телевізор для показу навчальних матеріалів; книжки, дидактичний матеріал у вільному доступі, облаштовані місця для комфортного сидіння).

Шукайте різні варіанти подачі інформації. Творчий підхід при розробленні уроку — найголовніший ресурс вчителів. Для немовленнєвих дітей зображення — це вже не просто наочність, а спосіб побудувати діалог. При порушеннях інтелектуального розвитку, навіть якщо діти говорять, важлива опора на зорове сприйняття, бо так інформація сприймається значно краще. Тож на стінах і дверях школи навіть роблять вивіски з малюнками, які пояснюють призначення кімнат: клас, бібліотека, їдальня, туалет, тощо.

При інтелектуальних порушеннях візуалізація допомагає генералізувати поняття при конкретно-наочному мисленні (наприклад: у завданні співвідносити зображення та предмет). Візуальні методи корисні для підтримки і розвитку рецептивної (імітація зразка мовлення) і експресивної (формування психоемоційного настрою, передача почуття, переживання, спонукання до

потрібної дії) комунікації. Візуальні засоби статичні, тобто вони залишаються після того, як були вимовлені слова. Діти можуть звертатись до них, коли сказаних слів уже немає. Візуальні засоби допоможуть дітям з'ясувати, що саме від них вимагається. Більшість дітей отримують максимальну користь від візуальних засобів, коли вони послуговуються одночасно мовою та жестами. Візуальні засоби можуть виступати в ролі сигналів при навчанні адаптивній (очікуваній) поведінці або розвитку нових навиків у дітей з проблемною поведінкою [11, 22, 35].

З'ясуйте "візуальний етап" ваших учнів, або їх сукупність.

1. Етап предметів — використання реальних предметів і речей з метою комунікації.

2. Етап фотографій — використання реальних фотографій (друкованих, цифрових, сканованих, журналів, каталогів, рекламних купонів і т. д.), роблячи фотографію, розміщуйте предмет, або річ на контрастному фоні, — намагайтеся робити фото з точки зору дітей, акцентуючи увагу на дію з предметом.

3. Етап символічних зображень — використання символічних зображень (намальованих від руки, або друкованих типографським способом) з метою комунікації.

4. Етап штрихових малюнків — використання чорно-білих штрихових малюнків-пиктограм (намальованих від руки, або роздрукованих) з метою комунікації.

Пиктограма (від лат. *Pictus* — мальований, від грець. Γράμμα — письмовий знак, риска, лінія) — умовний малюнок із зображенням будь-яких дій, явищ, предметів і т. д.

5. Етап тексту — використання написаних слів, або цифр з метою комунікації. Використовуйте написаний текст разом з фотографіями, зображеннями і штриховими малюнками для розвитку навичок читання. Написаний текст також гарантує, що кожен, хто спілкується з дітьми, буде використовувати одну і ту ж "мову" відносно аналізованого предмета.

Якщо ваші учні можуть вивчати що-небудь, зміщуючи свій погляд у горизонтальному напрямку, тоді розміщуйте візуальні засоби зліва направо. Розміщення в горизонтальному положенні також підготує дітей до читання.

Деякі діти переміщують погляд зверху вниз. У цьому випадку розміщуйте візуальні засоби зверху вниз.

Знайдіть те, до чого найбільш здібні ваші учні. У кожній людині поєднуються різні типи інтелекту, вони взаємодіють, формуючи різнопланову особистість.

Говард Гарднер — американський психолог, автор класичної теорії множинного інтелекту, відповідно до якої людина має не єдиний, так званий "загальний інтелект", а низку інтелектуальних здібностей, які складають вербально-лінгвістичний, логіко-математичний, візуальний, кінестатичний, міжособистісний, внутрішньо-особистісний, музичний, натуралістичний та екзистенціальний види інтелекту. Він стверджує, що кожна людина володіє принаймні дев'ятьма типами інтелекту, вираженими в різному ступені. Говард

Гарднер вважає, що люди з різним типом інтелекту по-різному сприймають, обробляють і засвоюють інформацію. Ця теорія відкрила альтернативний погляд на поняття таланту, розуму і здібностей [2].

Ваше завдання, як педагогів, знайти, до чого здібні ваші учні з особливими освітніми потребами. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку успішно оволодівають практичними діями. Внаслідок цілеспрямованого навчання та виховання трудові досягнення є вагомими.

Варто також розвивати в дітях творчі здібності — вміння малювати, ліпити, робити аплікації. Важливо, щоб діти отримували задоволення від виконаної роботи, раділи результатам своєї праці. Це допоможе знайти та використовувати їх сильні сторони.

Хваліть і заохочуйте учнів з ООП. Кращою за похвалу може бути лише змістовна похвала. Визнайте їх працьовитість і підкресліть виклики, які вони подолали.

Пишіть дітям позитивні зауваження у щоденнику та надсилайте позитивні записи батькам.

Продумуйте різнорівневі завдання. Кожен учитель усвідомлює, що не всі школярі навчаються однаково. Тому використовуйте різноманітні рівні складності перевірочних завдань, різні способи подачі інформації, щоб всі учні могли проявити себе та якнайкраще зрозуміти матеріал. Різнорівневі завдання дають вибір учневі.

Розробіть декілька завдань для роботи учнів, аби діти могли обрати те, що більше подобається і що вони точно зможуть виконати.

Кількість виконаних вправ залежить від рівня розвитку дітей, часу, який вони на це витрачають. Прикметно, що такі завдання стануть цікавими для всього класу, а не лише для дітей з особливими освітніми потребами. Нехай будуть завдання різні за рівнем складності. Різнорівневі вправи дають вибір учням. Разом це все дає однакову кінцеву мету в плані оволодіння навчальними цілями та стандартами.

При інклюзивному підході виграють усі учні, оскільки такий підхід робить навчання більш індивідуальним. Коли вчителі планують урок, їм потрібно врахувати особливі потреби всіх своїх учнів. Наприклад, завдання на уроці для всіх може бути різним: хтось може написати твір на кілька сторінок, хтось — вірш, хтось підготує усне повідомлення. Звісно, знання учнів повинно відповідати основним вимогам і стандартам програми, але досягти необхідного рівня можна різними методами.

Створіть умови для підвищення успішності кожного учня. Для цього діти мають вчитися у "зоні найближчого розвитку", тобто робити те, що їм цікаво, але поки що неможливо опанувати без підтримки учителів.

Ніщо так не покращує мотивацію, як можливість впоратися з завданням та досягти успіху.

Скаффолдинг ("scaffolding"; в перекладі з англ. "будівельні риштування"). Згідно цього методу те, що діти виконують у співпраці з педагогами, завтра вони зможуть робити самостійно. Мотивація й ефективність — основні переваги скаффолдингу, оскільки учні стимулюються до навчання через позитивну

підтримку вчителями. Підтримка полягає в здібності учнів бачити особисті зміни на шляху до успіху в навчанні і розвитку особистих здібностей. Як тільки рівень навченості підвищується, з'являється почуття незалежності в навчанні, що мотивує учнів до подальшого вдосконалення навичок. Техніку скаффолдингу слід розглядати як фундаментальну компетентність, надійне викладання для всіх учнів, не тільки для тих, у кого низькі здібності в навчанні. Важливо розуміти, що скаффолдинг — це тимчасова підтримка, яка поступово зменшується, як тільки учні стають більш здібними самостійно навчатись і виконувати завдання незалежно.

Давайте дітям підтримку. Ви можете це зробити підказками через міміку, жести, рухами тіла — кивок головою, великі пальці вгору, вказати долонею на щось.

Фізична підтримка — можна писати, малювати чи конструювати щось з учнями разом "рука в руці".

Часткова фізична підтримка — виконання частини загальної дії, необхідної для завершення цієї дії учнями.

Моделювання — демонстрація виконання завдання.

Пряма усна підтримка — словесна інформація, безпосередньо надана учням.

Непряма усна підтримка — непряме висловлювання, що спонукає учнів до участі, або до роздумів.

А от чого варто уникати — виконувати завдання замість учнів.

Враховуйте можливості кожного учня. Для дітей, що мають особливі освітні потреби (порушення інтелектуального розвитку), навчатися на рівні з однолітками — подвійне навантаження.

Здається, що ви все зробили правильно, а учні не виконали домашнє завдання. Не думайте, що це через лінь, можливо, робота недостатньо адаптована для таких дітей. Перегляньте свій алгоритм підготовки, можливо, інколи доцільно відмовитись від домашнього завдання або зробити його спільним для декількох предметів.

Варто пам'ятати!

Дітям дні здаються довшими, ніж нам, дорослим. Їм нелегко всидіти в школі, а потім їх, імовірно, перенасичують додатковими активностями поза уроками (корекційно-розвиткові заняття, гуртки тощо). Тому учням важко виконувати вчасно та якісно всі завдання, які вони отримують.

Пропонуйте проєктну роботу. Це прекрасний спосіб дати можливість учням проявити себе, пишатися новими знаннями та шансом втілити їх у життя. Залиште місце для творчості у кожному проєкті, не треба давати всім однакове завдання. Попросіть дітей бути "експертами" з обраної теми. Врахуйте особливості та можливості кожної дитини, щоб зрештою розкрити сильні сторони школярів. Припустіть, що ваші учні здатні на все та заохочуйте їх зусилля. Добрими помічниками в цій справі стануть батьки.

Підбирайте слова, якими називаєте своїх учнів. Слова, які ви використовуєте, говорячи про школярів, узагальнюють вашу думку про них та про їх потенціал. Не акцентуйте увагу на порушенні, зосередьтесь на талантах.

Опитування Бі-Бі-Сі, проведене у Великобританії, показало, що "розумова відсталість" — найобразливіше твердження з-поміж усіх видів інвалідності [14].

Попросіть дітей створити колажі чи малюнки, які б їх описували. Визнайте їх особистість. Запитайте учнів про їхні захоплення, таланти, особливі події в житті. Проявіть певну зацікавленість їхнім життям поза школою. Дайте учням можливість поділитися своїми інтересами та новинами з класом. Так ви більше про них дізнаєтесь. Ви подивитесь на учнів з нової точки зору, незалежно від наявності у них порушень. Говоріть з дітьми як з рівними. Це покаже вашу повагу до учня, в очах же однолітків він також буде рівним.

Інклюзивна освіта має безпосередній вплив на людяність, а саме на соціальний та емоційний розвиток учнів, які не мають особливих освітніх потреб.

- Діти втрачають страх перед людськими відмінностями, що сприяє емоційному комфорту (менше страху перед людьми, які не схожі на інших або поведуться по-іншому).
- Учні вчаться концентруватися на тому, що спільного мають між собою люди, а не на відмінностях, що в свою чергу призводить до зниження рівня конфліктності.
- Розвиток особистих морально-етичних принципів, таких як: позбавлення від нав'язаних стереотипів, підвищена емпатія — чутливість до потреб інших і можливість розвинути щирі дружні стосунки.
- Якісний процес соціалізації — підвищена толерантність до інших, активна комунікація з однолітками в колективі; поліпшення самооцінки, позитивне сприйняття своїх відмінностей і почуття приналежності до суспільства.

Поради батькам щодо виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

У сім'ї, в якій є діти з порушеннями інтелектуального розвитку, проблеми виникають передусім не через низький рівень їх розумового розвитку, а через хибні методи взаємодії з ними. Якщо батьки соромляться своїх дітей, їм буде важко ставитися до них так, щоб діти почувалися спокійно і безпечно.

Дуже небезпечно, коли батьки намагаються не помічати ознак інтелектуальних порушень і починають доводити всім, що у дітей немає проблем з розумовим розвитком. У таких випадках батьки намагаються навчити дітей таким видам діяльності і навичкам, які вони не в змозі виконувати. Постійний тиск на дітей може зробити їх роздратованими, впертими і навіть агресивними.

Кожен крок батьків має працювати на розвиток і виховання дітей. Доцільно, починаючи з раннього віку, спілкуватися з дітьми, розмовляти з ними, надавати інформацію дозовано, залежно від віку та стану пізнавальних (інтелектуальних) процесів, за допомогою яких людина пізнає навколишній світ.

Любов і довіра. У всьому прагніть демонструвати дітям свою любов. Ніколи не давайте зрозуміти малюкам, що ви засмучені їх особливістю і шкодуєте про те, що вони з'явилися на світ. Діти дуже тонко відчувають все, що

відбувається з дорослими. Мама (тато) не повинні показувати, що вони засмучені і травмовані присутністю малюків, для дітей це розуміння обернеться ще більшою травмою.

Хваліть за досягнення. Дітей потрібно заохочувати, відзначати їх перемоги. Для дітей з особливими освітніми потребами похвала важлива особливою мірою. Їм важливо знати, відчувати, що ті кроки, які вони роблять, важливі, потрібні для близьких. Тоді й досягнень у вашому житті стане значно більше. Визнання та похвала від інших є міцним підґрунтям для навчання новим і незнайомим навичкам чи завданням. Уникайте порівняння дитини з іншими дітьми, оскільки це нівелює унікальність кожної особи.

Хваліть завжди за конкретну дію, будьте красномовними: "Ти дуже добре зробив ...", "Я бачу, що ти набагато краще вчишся, коли ...", "Я помітив покращення в ...", "Я дуже ціную твою значну роботу та зусилля, витрачені на...", "Дякую, що ти ретельно виконав завдання".

Терпіння і підтримка. Ніколи не квапте дітей, коли вони вирішують певне завдання. Терпіння і підтримка — невід'ємні складники будь-якого просування вперед. Заняття з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку повинні будуватися на взаєморозумінні і допомозі.

Найважливіше — це приймати дітей такими, якими вони є, а не намагатися всіма силами їх переробити. Ви ніколи не зміните їх особливості, з якою малюки народилися. Тільки любов'ю можна здолати всілякі упередження і зробити дітей щасливими.

Звертайте увагу на сильні сторони дітей. Більше звертайте увагу на їх сильні сторони — це допоможе сформувати рівновагу зі щойно виявленими потребами. Здібності є в усіх дітей, їх потрібно лише виявити і розвивати. Створюйте ситуації, де ці сильні сторони можуть якнайкраще проявлятися. Складіть список усіх сильних сторін і потреб своїх дітей, часто звертайтеся до них. Будьте готові допомагати дітям, однак за найменшої можливості посилюйте їх незалежність. Підбадьорюйте та заохочуйте дітей, щоб формувати їх самостійність і впевненість. Допомагайте дітям висловлювати свої думки. Для зразка висловлюйте перед ними свої думки вголос, цим ви не лише подаєте приклад, а й демонструєте довіру.

Формуйте стабільні зразки суспільної поведінки. Вони допоможуть дітям почуватися більш захищеними й краще розв'язувати низку соціальних проблем. Створюйте для своїх дітей і підтримуйте ситуації, в яких вони відчуватимуть задоволення від допомоги іншим.

Робіть наголос на позитивному. Визначайте, підтримуйте та прищеплюйте дітям ставлення "я можу", щоб вони впевнено використовували нові навички. Коли дітям не вдається досягати успіху, намагайтеся виховати в них ставлення до цього як до навчання, а не як до поразок. Запитуйте: "І чого ти навчився?" або "Що ти зробиш по-іншому наступного разу?".

Діти з порушеннями інтелектуального розвитку можуть добре навчатися у закладах освіти, проте, вірогідно, потребуватимуть індивідуальної допомоги, що задовольнятиме їх навчальні потреби. Команда психолого-педагогічного супроводу разом з батьками дітей працюватиме над розробленням

індивідуальної програми розвитку, що описує особливі потреби дітей і послуги, що мають спрямовуватися на задоволення їх потреб. Підтримка з боку команди супроводу та зміни у класі (адаптація чи модифікація, як засоби підтримки, які дають можливість дітям з ООП обійти перешкоди для досягнення успіху в навчанні) допомагають більшості учнів із порушеннями інтелектуального розвитку [37].

Багато дітей із порушеннями інтелектуального розвитку потребують допомоги у виробленні навичок для повсякденного життя. Вчителі та батьки можуть допомогти дітям формувати такі навички як у закладі освіти, так і вдома. Серед таких навичок:

- спілкування з людьми;
- самообслуговування та особиста гігієна;
- основи здоров'я та безпеки;
- побутові навички (прибирання, приготування їжі);
- соціальні навички (норми поведінки, вміння вести діалог, взаємодія з іншими);
- читання, письмо, елементарний рахунок;
- трудові (професійні) навички (по досягненні відповідного віку).

Варто пам'ятати!

Майбутнє дітей багато в чому залежить від того, наскільки вони соціалізовані, адаптовані в суспільстві. Корисно навчити дітей розуміти й виконувати практичні завдання за словесною інструкцією, яка містить прохання, розпорядження чи настанову. Робіть все можливе, щоб вони звикли перебувати серед людей і при цьому не сконцентрувалася на собі, вміли й любили спілкуватися, могли попросити про допомогу.

Батьки завжди мають помічати найменші досягнення своїх дітей, хвалити за старанність, радіти їх успіху [3].

5. Освітні програми, які необхідно використовувати педагогам різних освітніх галузей

Програми розвитку для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку дошкільного віку

1. МОН України від 12.04.2013 № 1/11 – 6940 "Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю".
"Розвиток мовлення" Дуброва І.М., Лощених В.П., Шмалько Л.П.
"Формування елементарних математичних уявлень" Королько Н.І.
"Музичне виховання" Дуброва І.М., Лощених В.П., Василевська О.О.
"Фізичне виховання та основи здоров'я" Гладченко І.В., старший науковий співробітник лабораторії олігофренопедагогіки.
"Ігрова діяльність" Гладченко І.В., старший науковий співробітник лабораторії олігофренопедагогіки.
"Ознайомлення з навколишнім" Блеч Г.О., старший науковий співробітник лабораторії олігофренопедагогіки.
"Сенсорне виховання" Трикоз С.В. канд. пед. наук.
2. Програмно-методичний комплекс "Трудове виховання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю" Чеботарьова О.В.
3. МОН України Міністерства освіти і науки України № 1/11 – 6939 від 12.04.2013 "Комплексна програма з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями розвитку".

Типові освітні програми початкової школи для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

1. МОН України від 26.07.2018 № 816 "Типова освітня програма для учнів 1–го класу з інтелектуальними порушеннями".
2. МОН України від 02.07.2019 № 917 "Типова освітня програма для учнів 2–го класу з порушеннями інтелектуального розвитку".
3. МОН України від 25.06.2018 № 693 "Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти I ступеня для дітей з особливими освітніми потребами".
4. МОН України від 26.07.2018 № 814 "Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами".
5. МОН України від 16.08.2018 № 917 "Про внесення змін у додатки до наказу МОН України від 26.07.2018 № 814".

Навчальні програми для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

1. Математика 1 – 5 класи.
2. Основи християнської етики 1 – 4,7 – 11 класи.

3. Трудове навчання 4 – 10 класи.
4. Програми з математики 0 – 4 класи.
5. Програма для спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей з вадами розумового розвитку (помірна розумова відсталість) (підготовчий) 1-й — 4-й класи "ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО".
6. Програма спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з помірною розумовою відсталістю ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ (ПІДГОТОВЧИЙ, 1 – 4 КЛАСИ).
7. Програма спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з помірною розумовою відсталістю УКРАЇНСЬКА МОВА (ПІДГОТОВЧИЙ, 1 – 4 КЛАСИ).
8. Програма загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з помірною розумовою відсталістю "Я і Україна" (ДОВКІЛЛЯ) (ПІДГОТОВЧИЙ, 1 – 4 КЛАСИ).

Програми з корекційно-розвиткової роботи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

1. Програма з корекційно–розвиткової роботи "Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою" для підготовчих, 1 – 4 класів. Хайдарова О.С., Блеч Г.О.
2. Програма з корекційно-розвиткової роботи "Розвиток мовлення з використанням методики ТАН – Содерберг" для підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Заремба В.В., Ліщук Н.І., Морозова Н.В., Блеч Г.О.
3. Програма з корекційно–розвиткової роботи "Лікувальна фізкультура" для підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Бобренко І. В.
4. Програма з корекційно-розвиткової роботи "Острівець здоров'я" для підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Ковтун А.В., Кунникова О.О., Стригунова А.І., Бобренко І.В.
5. Програма з корекційно-розвиткової роботи "Театральна логоритміка" для підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Папета О.В., Демянович М.З., Компанієнко О.М., Гладченко І.В.
6. Програма з корекційно-розвиткової роботи "У світі ритмів" для підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Левченко Л.Й., Гладченко І.В.
7. Програма з корекційно-розвиткової роботи "Барабанотерапія" для підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Василевська Л.Є., Гладченко І.В.
8. Програма з корекційно-розвиткової роботи "Розвиток психомоторики та сенсорних процесів" (психо-соціальний розвиток) для

підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Жук Т.Я., Трикоз С.В.

9. Програма з корекційно-розвиткової роботи "Азбука творчості" для підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Чеботарьова О.В., Брусенська І.М.

10. Програма з корекційно-розвиткової роботи "Музичні краплинки" для 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю. Шеклунова Н.О., Міненко А.В.

6. Про організацію роботи учнів на уроці та врахування індивідуальних особливостей в учнівському колективі

Особистісно-орієнтована модель освіти, що заснована на ідеях дитиноцентризму, передбачає максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її особливостей, здібностей і життєвих планів, забезпечення морально-психологічного комфорту, відмови від орієнтації освітнього процесу на середнього школяра. Базовим документом для створення інклюзивного освітнього середовища є Концепція Нової української школи. Усі діти мають навчатися разом, незалежно від відмінностей, що існують між ними. Інклюзивне навчання передбачає навчання всіх дітей відповідно до хронологічного віку в одному класі. Діти з ООП будуть щасливі мати доступ до тих можливостей (ресурсів), що і їх однолітки. Учні з нормотиповим розвитком також мають від цього зиск тому, що залучені додаткові ресурси й підтримка. З урахуванням рекомендацій спеціалістів ІРЦ та настільки, наскільки це можливо, у такому класі налагоджується спільне навчання. Це допомагає учням працювати над розумінням соціальних відносин і допомагає заводити дружбу з іншими дітьми. Для кожного виду порушення за нозологіями є спеціальні методи, що допомагають успішно навчатися. Але є дещо спільне, що допоможе будь-якому учневі інклюзивного класу почуватися комфортно.

Інклюзія — підхід, при якому кожен учень має стати важливим для команди, незалежно від його особливостей. Хтось читає виразно, а хтось б'є по м'ячу краще за всіх. Хто гарно читає, може всім прочитати. А той, хто гарно впорається з м'ячем, може навчити решту дітей. При такій установці учні починають підтримувати та вчитися одне в одного. Які б методи не використовували вчителі, важливо донести: людину не можна оцінювати лише через "дефіцит" чогось. Жодна особливість не віднімає у людини творчих здібностей, кожен може згенерувати нову ідею, стати креативним. Тож є те, що варто створювати разом усім учням, а спиратися краще на сильні сторони кожного з них. Це дасть поліпшення самооцінки, позитивне сприйняття свого статусу та почуття приналежності до суспільства. І це допоможе їм в дорослому віці мати продуктивні взаємини в соціумі, вплине на кращі зміни в їх житті.

Важливо, щоб учителі мали позитивне ставлення до інклюзивної освіти. Вчителі приймають рішення і тому мають зважати на спільність інтересів, рівень підготовленості чи певні особливі освітні потреби учнів. Щоб забезпечити навчальні потреби кожного, вчителі та учні співпрацюють у різні способи. Учитель — перший помічник учнів. Учні — найкраще джерело допомоги один для одного.

Розташуйте парти для роботи в малих групах. Потрібно виділити місця, щоб діти з різними стилями навчання могли задовольнити свої навчальні потреби.

Якщо в класі парти за формою прямокутників, то можна з'єднати парти, і діти сядуть навкруги у малій групі. Інклюзія найкраще працює, коли діти об'єднані у групи.

Якщо в приміщенні парти квадратні, розраховані на одного учня, то з'єднайте чотири в підгрупу. Постійно уможливіть роботу дітей у підгрупах. Продумуйте як має виглядати клас. Але це не значить, що так має залишатись на весь навчальний рік. Ви можете змінювати формат, переводити дітей з однієї групи в іншу, планувати роботу в парах чи то працювати всім разом.

Створіть осередки мистецтва, науки, читання, тощо. Коли діти закінчили виконувати навчальне завдання раніше інших дітей, то можна встати й перейти в місце для іншого цікавого заняття.

Можна по периметру кімнати створити декілька маленьких осередків і давати дітям завдання попрацювати в кожному і виконати невелике завдання. Вранці діти вибирають з чого почати, а потім переміщуються, не обов'язково по черзі, але щоб виконати завдання в кожному з них упродовж дня.

Такі зміни освітнього середовища зумовлені тим, що часто в групі (класі) є діти, яким важко сидіти на одному місці. Таким чином, у дітей є гарна можливість встати і зайнятися іншими цікавими справами. Дітям це дуже подобається.

Дітям з ООП потрібно раніше сказати про зміни в класі: "Завтра, коли ти прийдеш в школу, кімната буде виглядати трішки по-іншому. Буде цікаво. Це сюрприз. Тобі потрібно буде пройтись по кімнаті і знайти, де ти сидиш тепер". Ми все переводимо в гру і це дітям, зазвичай, дуже подобається.

Працюючи в групах за загальним столом, учні отримують можливість спільного навчання. Вони працюють над одним загальним завданням і можуть дискутувати і обговорювати разом його. Тоді у вчителя є можливість сказати, виходячи із стилю навчання зібраної групи, що "ця група буде робити так, друга так, а третя ще якимось по-іншому". Може бути, що всі однаково будуть працювати. Наприклад, якщо ви вивчаєте тварин, то можна сказати: "Кожна група буде збирати інформацію про тварину, щоб написати невеликий звіт і поділитися з класом".

Кооперативне навчання — метод навчання учнів, що припускає співробітництво учнів у групах. При такому підході учні досягають успіхів у навчанні, лише взаємодіючи один з одним. Тож є те, що варто створювати разом усім учням, а спиратися краще на сильні сторони кожного з них.

Кольорове маркування як візуальний орієнтир. На початку навчального року оберіть якого кольору будуть обкладинки для певних книг, зошитів. Можна позначати кольором певні теми уроків. Наприклад: матеріали, книги, теми пов'язані з природознавством, — синього кольору, а матеріали з математики — червоного кольору. Це зберігає значну кількість часу, який учні щоразу витрачали б на пошуки матеріалів, а також спрямовує їх увагу лише на те, що стосується уроку.

Також для класної роботи, періодично групуючи їх парти, можна використовувати кольорові наліпки. Завдяки цьому вчитель може одночасно дати завдання цілій кольоровій групі. Дітям це подобається, вони сприймають це як гру. Прості та зручні у використанні кольорові речі можуть відігравати значну роль для підвищення рівня організації освітнього процесу молодших школярів. Таке групування предметів створює для учнів ООП візуальний орієнтир, дає

відчуття організації, що буде стимулювати мозкову діяльність, покращувати пам'ять.

Використання кольорових наліпок дозволить швидко орієнтуватися учням, які погано читають. Використання кольорів замість цифр дозволяє уникнути "ієрархії", яку зазвичай створили цифри та літери, і це — відмінний спосіб пропагувати справедливість у класі.

У кожному класі має бути місце для зустрічі. Найкраще — це можливість сидіти на підлозі, де діти збираються разом і вчитель дає завдання для всіх дітей, або іноді вчитель читає історію із книги. Зазвичай педагог може ефективніше привернути увагу дітей, бо діти уважніше слухають, коли вони сидять більш згруповано, гуртом, ніж коли вони сидять розсіяно по всьому класі за партами. Іноді вчитель говорить: "Зараз буде десятихвилинне спеціальне зібрання". Також це може бути збір для виконання якогось завдання на 20 – 25 хвилин.

Іноді ми визначаємо місцем зустрічі килимок. Це різнокольоровий килимок в клітинку, чи з візерунками, на малюнках якого можуть сидіти діти індивідуально. Тоді можна сказати: "Діти на червоних клітинках дуже добре сиділи і слухали. Ви можете першими піти за парту". Дітям подобається отримувати нагороду і переходити на друге місце для занять. Нагородою є позитивні слова, похвала від вчителя. Всі діти люблять, коли їх хвалять. Кожен день ми можемо щось знайти в дитині: за що її можна похвалити.

Дітям подобається знати чого їм чекати впродовж дня. Більшість із нас створює розклад на день, записуючи його. Це календар, де розписані справи — списки необхідних покупок і необхідних завдань. Нам подобається, коли ми знаємо, як спланований день і куди нам треба йти сьогодні. Як і дорослі, які використовують календарі, для покращення пам'яті дітей часто бувають корисні візуальні нагадування. Діти з ООП, а саме з порушеннями інтелектуального розвитку краще вчаться візуально. Якщо у вас є діти, які краще вчаться візуально, то інформацію, яку вчитель видав вербально, учні не запам'ятають і не відтворять. У них відсутня система, яка б допомогла зрозуміти ситуацію, тому треба використовувати простий візуальний розклад, який міг би допомогти дітям нагадати, що їх очікує далі. Дітям подобаються візуальні нагадування: це допомагає почувати себе більш спокійно весь день і це знову навчає дітей цінувати час.

Дітям цікаво, коли в класі яскраві речі. Річ, яку можна використовувати в класі, — це годинник. Цей предмет може спонукати дітей до навчання. Годинник можна оздобити і доповнити, розділивши на 5, 10, 15 хвилин. Це допомагає дітям дізнаватись про час. Можна використовувати, коли вчите дітей, "перескакувати" по п'ять. За цим прикладом можна інші предмети в класі зробити предметами, які спонукають до навчання.

Варто уникати розташування в класі предметів, які не мають навчальної мети: беззмістовні плакати і малюнки, які слугують лише прикрасою класу. Матеріали повинні бути яскравими і відповідати віку дітей, бути сумісними з темою уроку. Всі матеріали повинні бути суголосними тому, що вивчають діти в класі. Кімната повинна бути організованою, інтригуючою та мотивуючою для

розумового процесу. Буває, що вчитель приносить забагато матеріалів у клас — це перебір, складається враження — "хаосу".

Правила взаємодії мають бути короткими і простими. Правила мають бути короткими і простими, їх має бути декілька. Іноді вчитель сам пропонує правила, а іноді може координувати процес колективного обговорення і рішення, які правила мають бути у класі. Тому що, якщо діти були активними учасниками в розробленні правил, то вони будуть їх виконувати, будуть слідувати їм.

Наприклад:

Будьте своєчасно на занятті

Поважайте себе

Будьте готові до уроку

Поважайте інших

Будьте позитивними

Поважайте школу

Будьте продуктивними

Будьте ввічливими

Ці правила підходять під більшість ситуацій, їх легше дітям запам'ятати. Вони є дієвими й інклюзивними.

Дотримуйтесь певних правил від початку й до кінця року. І мова не про дисципліну в класі. Постійно використовуйте озвучені раніше правила, це має велике значення для дітей з ООП, адже передбачуваний клас для них — безпечний притулок, картина, що вписується в їх уявлення про життя, місце, де вони знають, як поводитись, та що може спричинити порушення.

Обов'язки в класі забезпечать можливості для розвитку відповідальності. Дайте учням додаткові адміністративні чи технічні завдання в класі. Забезпечте можливості для розвитку відповідальності. У школі це може бути: відповідальний за обладнання з фізкультури, черговий на сходах, по їдальні, або той, хто відмічає учнів, інформує про погоду чи цікаві справи дня. Участь дітей у суспільно корисній і продуктивній праці приносить їм моральне й емоційне задоволення, також має значення для розвитку їх пізнавальних інтересів. Різні завдання, які виконують діти, сприяють формуванню трудових навичок і господарсько-побутових умінь дітей. Долучайте учнів до трудової діяльності, як: поливати квіти, вирощувати розсаду. Заохочуйте до роботи на маленьких городах і в квітниках.

Цитата для мотивації та надихання. Цитату можна змінювати раз у день, тиждень, місяць. Дітям дуже подобається наявність таких цитат і думок. Вони люблять, коли вчитель перечитує їх, ще краще, якщо знати інформацію про автора.

Наприклад:

"Пізнання починається з подиву"

Аристотель

"Чого б ти не вчився, ти вчишся для себе"

Петроній

"Кращий спосіб почати роботу —

перестати говорити і почати роботу"

Уолт Дісней

"Вірте в себе! Вірте в свої здібності!"

*Без скромної, але розумної впевненості у своїх силах,
ви не зможете бути успішним чи щасливим"*

Норман Вінсент Піл [1].

Отже, інклюзивне освітнє середовище мотивує і спрямовує, координує діяльність.

Одним із важливих завдань інклюзивного навчання є не лише засвоєння системи знань, але й формування практичних умінь і навичок у дітей, необхідних для їх подальшої соціалізації.

Нашою метою є навчати дітей соціальному спілкуванню в колективі однолітків.

Наше завдання — створити таке інклюзивне середовище, яке б могло привертати до навчального процесу дітей з типовим розвитком і дітей з особливими освітніми потребами.

7. Поради щодо співпраці команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами

Учасники робочого процесу розподіляють між собою завдання для досягнення спільно окресленої мети і є відповідальними за її досягнення. Кожний член команди має розуміти та виконувати своє призначення, а також уявляти, як воно пов'язане зі спільною метою та очікуваними результатами.

Згідно Наказу МОН України від 08.06 2018 № 609 "Про затвердження примірнього положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти" на команду психолого-педагогічного супроводу покладається виконання таких завдань:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання ІПР;
- визначення напрямів психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, і забезпечення надання цих послуг;
- розроблення ІПР для кожної дитини з ООП і моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини;
- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;
- створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище;
- проведення консультативної роботи з батьками дітей з ООП щодо особливостей їхнього розвитку, навчання і виховання;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи в закладі освіти серед педагогічних працівників, батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини, формування дружнього і неупередженого ставлення до дітей з ООП [33].

Психолого-педагогічний супровід — це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку.

Особливістю психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзії є індивідуальний підхід до вирішення завдань особистісного розвитку дитини, засвоєння нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум.

Результативність психолого-педагогічного супроводу залежить від скоординованих дій усіх фахівців та батьків дитини. Батьки — важлива частина команди супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Для досягнення якнайкращого результату соціалізації та навчання дитини надзвичайно важливо формувати позитивні взаємини між членами всієї команди.

Загальне керівництво Командою супроводу дітей з ООП покладається на директора або заступника директора з навчально-виховної роботи/вихователя-

методиста, який несе відповідальність за виконання покладених на Команду завдань та розподіл функцій між її учасниками. Персональний склад Команди супроводу затверджується наказом керівника закладу освіти, в якому здобувають освіти діти з ООП.

Склад Команди супроводу дитини з ООП

У закладі загальної середньої освіти:

постійні учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки або законні представники дитини з ООП тощо;

залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

У закладі дошкільної освіти:

постійні учасники: директор або вихователь-методист, вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки або законні представники дитини з ООП тощо;

залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

Психолого-педагогічний супровід має наступні етапи: підготовчий, адаптаційний, планування, включення, підсумковий.

На підготовчому етапі відбувається оцінка наявних можливостей і дефіцитів в освітньому закладі. Керівник освітньої установи обговорює з педагогічним колективом необхідність підготовки закладу (розробляється план розвитку інклюзивного закладу освіти) для впровадження навчання для дітей з особливими освітніми потребами та формування партнерських відносин між учнями, педагогами, батьками та громадою.

Для вивчення загальних учнівських потреб на підготовчому етапі рекомендується ознайомитися з відомостями про учнів, познайомитись та поспілкуватись з їхніми батьками і педагогами, які навчали цих дітей раніше.

На адаптаційному етапі здійснюється робота з об'єднання співробітників у команду супроводу.

На цьому етапі має відбутися знайомство з дитиною та документацією з її супроводу. Окреслення особливих освітніх потреб дитини й умов для організації інклюзивного навчання здійснюється практичними психологами та вчителями-дефектологами інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) за наслідками проведеної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини [34]. Для цього команда фахівців ІРЦ, яка безпосередньо взаємодіє з нею, вивчає можливості, сильні якості дитини, її інтереси, захоплення, вміння, а також — її потреби та труднощі, з якими вона стикається. Кожний з фахівців оцінює прояви дитини

щодо тієї сфери, у якій він компетентний. Від того, наскільки детальним буде опис стану дитини, залежить релевантність прийнятих рішень щодо навчального плану та виховних дій стосовно неї.

Від початку адаптації дитини в закладі освіти кожний з учасників команди супроводу отримує завдання відслідковувати особливі прояви дитини, а також зафіксувати ситуації, коли у неї з'являється проблемна поведінка. Спостереження допоможе виявити сильні сторони дитини та її схильності. Завдяки цьому програму навчання можна буде адаптувати так, щоб дитина могла вивчити найголовніше. Учень буде більш зацікавленим та активніше братиме участь у навчанні. Під час створення опису дитини, зверніть особливу увагу на її взаємини з однолітками, з батьками та педагогами, на динаміку їх змін. Узагальнення зібраної інформації дає змогу встановити бар'єри навчання і розвитку дитини та актуальні завдання щодо її освітнього процесу, що є основою для створення індивідуальної програми розвитку (ІПР).

Етап планування. Відповідно до висновку ІРЦ (слід пам'ятати, що висновок має рекомендаційний характер і за потребою його можна використовувати частково, або дещо змінювати в ньому) за результатами психолого-педагогічного вивчення дитини Команда супроводу складає індивідуальну програму розвитку дитини з ООП впродовж 2-х тижнів від початку освітнього процесу.

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012 № 1/9 – 384 "Про організацію інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах", для учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах, має розроблятися індивідуальна програма розвитку.

Індивідуальна програма розвитку — це документ, який відображає процес планування, загального розвитку, досягнень у тих сферах життєдіяльності учня, в яких він потребує додаткової підтримки.

Індивідуальна програма розвитку розробляється на один рік.

ІПР містить загальну інформацію про учня, систему додаткових послуг, види необхідної адаптації та модифікації навчальних матеріалів, індивідуальну навчальну програму та за потреби індивідуальний навчальний план.

Оформлення та ведення відповідної документації покладається на асистента вчителя.

Відповідно до особливостей розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями Команда супроводу розробляє індивідуальний навчальний план та індивідуальну навчальну програму в закладі загальної середньої освіти та індивідуальний освітній план в закладі дошкільної освіти.

Індивідуальний освітній план — документ (частина ІПР), що визначає послідовність, форму і темп засвоєння дитиною з ООП у закладі дошкільної освіти компонентів освітньої програми з метою реалізації її індивідуальної освітньої траєкторії.

Для учнів з особливими освітніми потребами, які мають порушення інтелектуального розвитку та зі складними порушеннями розвитку (порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з порушеннями

інтелектуального розвитку, затримкою психічного розвитку) на основі робочого навчального плану школи розробляється індивідуальний навчальний план з урахуванням рекомендацій ІРЦ та на основі Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) інтелектуального розвитку.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета за роками навчання та тижневу кількість годин.

Якщо в закладі освіти навчаються діти, які мають інтелектуальні та комплексні порушення, то виникає потреба в складанні індивідуальної навчальної програми для таких дітей. Це обумовлено тим, що багато дітей цих нозологій потребують адаптації до себе навіть спеціальних навчальних програм, що дає змогу педагогам проаналізувати вимоги навчальної програми до актуальних і потенційних можливостей дітей згаданих вище нозологій і відповідно індивідуалізувати освітній процес.

Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розробляється педагогічними працівниками, у тому числі з дефектологічною освітою, які беруть безпосередню участь у освітньому процесі, за участю батьків дитини або осіб, які їх замінюють, та затверджується керівником навчального закладу.

Індивідуальна навчальна програма — документ (частина ІПР), який окреслює коло знань, умінь і навичок, що підлягають засвоєнню з кожного окремого навчального предмету у процесі навчання у закладі загальної середньої освіти з метою реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами. Містить перелік тем матеріалу, що вивчається, рекомендації щодо кількості годин на кожну тему, час, відведений на вивчення всього курсу.

Індивідуальна навчальна програма дитини розробляється на основі типових навчальних програм, у тому числі спеціальних, з відповідною їх адаптацією.

При складанні індивідуальної навчальної програми педагоги, у першу чергу, аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовуються на уроці, актуальним і потенційним можливостям дитини з особливими освітніми потребами.

До складання індивідуальної навчальної програми залучаються батьки, які повинні мати чітке уявлення про те, чому навчання дитини потребує розроблення індивідуальної навчальної програми. Така співпраця забезпечує інформування батьків про потенційні можливості дитини, динаміку її розвитку та врегулює комплекс суперечливих питань, які виникають між батьками та вчителями в процесі навчання дитини.

Процес складання індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами носить диференційований характер, розробляється на основі аналізу проблеми розвитку учня та його освітніх потреб.

Якщо в класі навчаються діти з ООП однієї нозології, то для кожного окремо розробляється та частина індивідуальної програми розвитку, яка

стосується їхніх відмінностей і потреб, а навчальна програма може бути спільною.

Для максимальної ефективності під час складання індивідуальної програми розвитку необхідно враховувати наступні поради:

- 1) під час планування чітко окреслювати цілі й завдання навчання та розвитку дитини з особливими освітніми потребами;
- 2) чітко визначити обов'язки всіх членів команди індивідуального супроводу дитини;
- 3) в ІПР обов'язково фіксувати прогрес у розвитку дитини та методи оцінювання, які при цьому застосовувались;
- 4) вносити до ІПР корективи з метою забезпечення гнучкості процесу навчання та ефективність засвоєння учнем знань і соціального досвіду.

Висновок інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) є підставою надання додаткових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг. Відповідно до Закону України "Про повну загальну середню освіту" від 16.01.2020 № 463-ІХ індивідуальна програма розвитку визначає перелік необхідних дитині психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що надаються індивідуально та/або в груповій формі.

Законом України "Про освіту" від 05.09.2017 № 2145-VIII визначено, що *психолого-педагогічні послуги* — це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з ООП, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями.

На етапі включення відбувається реалізація складеної ІПР. Фахівці команди супроводу здійснюють роботу з методичного супроводу навчання, виховання і розвитку дитини; розробляють і використовують дидактичні матеріали, адаптують та модифікують освітній процес (*див. розділ 3 "Загальні рекомендації щодо навчання та розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку"*), навчальний план, цілі й завдання задля забезпечення індивідуальних потреб дитини; розробляють критерії оцінювання навчальних досягнень дитини, апробують інноваційні форми, методи, технології роботи, сприяють соціалізації дитини.

Підсумковим етапом є перегляд ІПР Командою супроводу у закладі загальної середньої освіти двічі на рік; у закладі дошкільної освіти — тричі на навчальний рік з метою її коригування, відслідковування прогресу розвитку дитини. Однак члени команди з розробки ІПР можуть у будь-який момент запропонувати провести збори, щоб модифікувати програму або скласти нову. Це може виявитись необхідним, наприклад, якщо: дитина досягла поставленої навчальної мети; у дитини виникають труднощі при досягненні визначених цілей; виникла необхідність збільшити кількість послуг дитині; у дитини спостерігаються проблеми з поведінкою тощо, або дитина досягла відповідного віку і переходить з дитячого садочка в школу.

Плануючи інклюзивне навчання в закладах освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку необхідно враховувати їх особливі освітні потреби:

- головною метою освітнього процесу повинно стати збереження здоров'я та безпека життя дітей;
- спеціальне навчання, спрямоване на розвиток дітей та корекцію порушень інтелектуального розвитку повинно починатися зразу після їх виявлення;
- при навчанні дітей, поряд із загальними для всіх дітей цілями освіти, повинна визначатися індивідуальна мета максимально можливого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями та їх соціалізації;
- організація освітнього середовища включає адаптацію та модифікацію відповідно до потреб і реальних можливостей дітей;
- необхідно регулярно перевіряти відповідність обраної програми навчання реальним досягненням і рівню розвитку кожної дитини;
- педагоги, які працюють з особливими дітьми, повинні вміти вирішувати особливі завдання, відсутні в системі освіти дітей з типовим розвитком та постійно стежити за співвідношенням розвитку та навчання своїх учнів згідно навчального плану та цілей;
- вчитель має використовувати спеціальні методи і вміти застосовувати "обхідні шляхи" навчання для вирішення навчальних завдань індивідуальної програми розвитку особливих учнів;
- інклюзивні підходи мають бути спрямовані на задоволення як загальних, так і індивідуальних освітніх потреб учнів;
- інклюзивне навчання повністю опрацьовує можливість здобуття освіти дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку, їх соціалізації та пристосування до звичайних умов життя.

8. Досвід роботи педагогів Полтавської області з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку

Досвід роботи вчителя інклюзивного класу
Новосанжарського закладу загальної середньої освіти I – III ступенів
Новосанжарської селищної ради Полтавської області
Стокротян Ольги Миколаївни.

У 1-му класі, де працює педагог, навчається хлопчик з порушеннями інтелектуального розвитку. Учень дуже важко засвоює навчальний матеріал. Потребує постійної мотивації з боку вчителя та зміни видів навчальної діяльності. Йому складно дотримуватись правил поведінки на уроці: може вставати і виходити у коридор, голосно розмовляти, гратися іграшками. З метою уникнути виконання завдань або небажання дотримуватися встановлених правил, бурхливо проявляє емоції: може кричати і плакати, проявляти агресію (штовхає дітей).

При організації освітнього процесу наголошує на таких важливих аспектах: ігрові форми роботи, використання простору класу, експерименти та спостереження, подання змісту навчального матеріалу невеликими частинами, заохочення учнів, підтримання позитивної мотивації навчання, чергування видів діяльності.

Учитель використовує такі методи:

- інтелект-карта, що допомагає швидше запам'ятовувати інформацію, сприяє розвитку мовлення та творчих здібностей;
- "кубик Блума";
- LEGO — розвиток дрібної моторики рук, розширення уявлень про навколишній світ, транспорт, тварин і т. д; розвиток уваги, пам'яті і творчого мислення; вміння працювати у групі, спілкуватися, бути толерантними один до одного;
- незакінчені речення — розвиток в учнів зв'язного мовлення;
- рольова гра — формування в учнів власного ставлення до ситуації, розвиток уяви, формування навичок критичного мислення, співчуття.

У роботі Ольга Миколаївна використовує мультимедійні презентації, відео, мультфільми тощо, адже інформаційно-комп'ютерні технології сприяють підвищенню пізнавальної активності, інтересу до навчання.

За спостереженнями вчителя на кінець першого класу дитина має деякі успіхи з навчання грамоти: знає літери алфавіту, навчився списувати рукописний текст; знає цифри, почав дотримуватися правил поведінки на уроках.

У роботі з учнями з порушеннями інтелектуального розвитку педагог рекомендує використовувати дидактичні ігри та вправи на уроках, шукати такі види завдань, які максимально стимулюють активність дитини, міняти види діяльності на уроці з метою відпочинку, давати завдання з опорою на зразки.

Вправа "Штрихування" розвиває дрібну моторику рук, сприймання, довільну увагу, сприяє запам'ятовуванню геометричних фігур.

Вправа "Перша літера" сприяє швидшому запам'ятовуванню букв. Дитина повинна визначити з якої літери починається слово, яке зображено на картинці, і відзначити відповідну букву прищипкою.

Приклади картинок, якими користується вчитель для формування обчислювальних навичок додавання та віднімання в межах 10. (Рис 4)

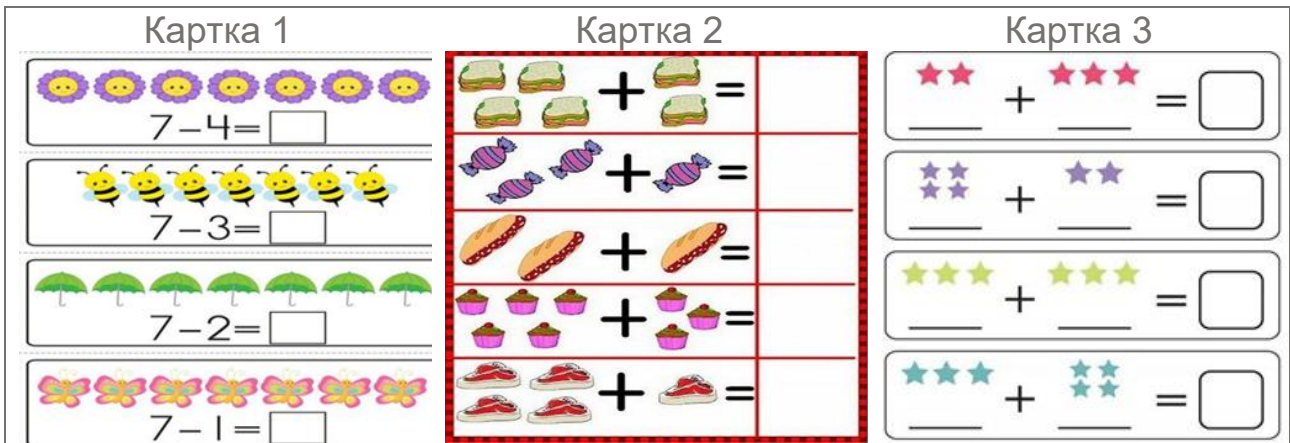

Рис. 4 Картки для формування обчислювальної навички додавання та віднімання в межах 10

Рис. 5 Вправа "Жабка"

Вправа "Жабка" сприяє формуванню навички читання. Учень із задоволенням "годує" жабку, при цьому читає написані склади. (Рис 5)

Вправа "Знайди і порахуй". Завдання сприяє розвитку уваги, зорової пам'яті, закріплює навички рахунку. (Рис.6)

Рис. 6 Вправа "Знайди і порахуй"

Рис. 7 Вправа "Цукерки"

Вправа "Цукерки" допомагає формуванню обчислювальної навички. Учням потрібно покласти цукерку, на якій написані приклади до коробки з правильною відповіддю. (Рис 7)

Досвід роботи вчителя-дефектолога
комунальної установи "Інклюзивно-ресурсний центр"
Котелевської районної ради Полтавської області
Балали Марини Олександрівни.

Вчитель ділиться досвідом індивідуальної корекційно-розвиткової роботи з дитиною, що має особливі освітні потреби, а саме порушення інтелектуального розвитку. Заняття проводяться 1 раз на тиждень. План роботи занять формувався з урахуванням знань умінь і навичок дитини за програмою для дітей з інтелектуальними порушеннями "Цікавий світ Монтесорі". Також у роботі використовуються "Кінезіологічні вправи", які сприяють розвитку міжпівкульної взаємодії.

Корекція розвитку здійснюється за допомогою таких методів:

- переконання,
- сюжетно-рольові ігри,
- розгляд картин та бесіда за змістом,
- робота на індивідуальних картках,
- вправи з розвитку дрібної моторики,
- графомоторні вправи,
- дихальні вправи тощо.

Корекційно-розвиткова робота побудована на основі методики Марії Монтесорі, в якій особистісний розвиток дитини є ключовою позицією навчання. Метою корекційно-розвиткових занять є формування у дитини з порушенням інтелектуального розвитку цілісного образу навколишнього світу, розвиток її індивідуальних здібностей психосоціальний розвиток та корекція психофізичних порушень дитини.

При проведенні кожного заняття педагог зrealізовує три основні групи взаємопов'язаних завдань:

- освітні завдання, за допомогою яких здійснюється керівництво пізнавальною діяльністю дитини з інтелектуальними порушеннями; стимулює навчально-пізнавальну діяльність з оволодіння знаннями й уміннями;

- корекційно-розвиваючі завдання, що мають на меті цілеспрямований розвиток мислення дитини з інтелектуальними порушеннями (пам'яті, уваги, емоційно-вольових якостей, працездатності);
- виховні завдання — цілеспрямоване формування позитивних якостей особистості. (у навчанні дитини велике місце займають ігрові методи і прийоми: дидактичні, сюжетно-рольові, ігрові ситуації і сюрпризні моменти).

Вагоме значення в навчанні й вихованні дитини з особливими освітніми потребами мають Монтессорі-матеріали, які сприяють розвитку мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація), розвиток дрібної моторики рук, прості рухи рук допомагають усунути напруження не лише з самих рук, але і з губ, знімають розумову втому, вони здатні поліпшити вимову багатьох звуків, а значить — розвивати мову дитини. Уміння встановлювати подібність, розширювати словниковий запас, розвивати пам'ять, розвивати фонематичний слух, удосконалювати навички спілкування.

Ознайомлення з математичними уявленнями педагог поєднує з майбутніми навичками повсякденного життя. Наприклад, ознайомлення дитини з кухонним приладдям. Його розташування дає змогу дитині вчитися орієнтуватись у просторі. Вживаючи: "в", "на", "під", "поруч", "біля" та ін., дитина вчиться визначати напрямки. З матеріалом для сенсорного розвитку проводяться різноманітні ігрові вправи.

Основні групи сенсорних матеріалів такі:

- матеріали для розрізнення розмірів, і розвитку окоміру;
- матеріали для розрізнення кольорів і їх відтінків;
- матеріали для розрізнення форми плоских фігур;
- дошки для обмацування (для розвитку дотику);
- геометричні тіла для сортування (для розвитку стереогностичного відчуття);
- гра "чарівний мішечок".

Для дитини з ООП важливі не стільки логіко-математичні вміння самі по собі, скільки здатність використовувати їх у різних життєвих ситуаціях, розсудливо поводитися, виявляти пізнавальну активність.

Метод М. Монтессорі, який використовує вчитель-дефектолог, потребує розуміння психології дитини з порушеннями інтелектуального розвитку, знань про особливості її психофізичного розвитку, володіння методами, засобами та технологіями навчання такої дитини на основі індивідуального підходу. Учитель прагне нічого не робити за дитину, а допомагати досягти всього самостійно. Якщо учень висловив бажання змінити заняття, педагог пропонує йому відповідний навчальний матеріал. Любов, повага, бадьорість, задоволення, що виходять саме з глибини душі, дозволяють розвиватися дитині, яка перебуває поруч. Уся активність повинна бути спрямована на дитину.

Досвід роботи вчителя-дефектолога

початкової школи №43 Полтавської міської ради
Вовненко Олени Миколаївни.

Олена Миколаївна визнає, що команда психолого-педагогічного супроводу дитини зіштовхнулася з проблемами і завданнями, які потрібно було вирішувати.

Хлопчик, що має порушення інтелектуального розвитку (наразі йому 10 років) має особливості пізнавальної діяльності.

1. Особливості сприймання: звужений обсяг; фрагментарність; сповільненість; пасивний характер; дифузність, недиференційованість; порушення системності, хаотичність; вплив недорозвитку уваги зокрема, відволікання; відсутність зв'язку з уявленням, мисленням.
2. Особливості уваги: низький рівень розвитку; нестійкість мимовільної уваги; несформованість довільної уваги; залежність продуктивної уваги від характеру установок.
3. Особливості уяви: недостатня диференційованість уявлень; бідність, неточність; поверховість; швидке забування уявлень та їх зміна, уподібнення.
4. Особливості пам'яті: звужений обсяг запам'ятовування; залежність обсягу запам'ятовування від складності матеріалу (чим складніший матеріал, тим менший обсяг); продуктивність мимовільного та довільного запам'ятовування однаково низька; через пасивне ставлення до змін ефективність запам'ятовування знижується; віддають перевагу дослівному та механічному заучуванню, тому матеріал швидко забувається і не використовується у досвіді; не володіють прийомами довільного запам'ятовування; відтворення фрагментарне спотворене, нелогічне; труднощі актуалізації засвоєних знань; швидко забувають вивчене через недостатньо міцні нервові зв'язки; спотворення матеріалу в процесі зберігання; недостатня усвідомленість заученого.
5. Особливості мислення: некритичність; сповільненість; інертність; конкретність, ситуативність; неусвідомленість; нездатність до переносу знань у досвід, нові умови; нецілеспрямованість.
6. Особливості мовлення: порушення розуміння зверненого мовлення; бідність активного словника; недосконалість звуковимови і фонематичних процесів; великий розрив між активним і пасивним словниками; недосконалість граматичної будови; недорозвинення предикативної функції мовлення.
7. Особливості інтелектуальної працездатності: нестійка, мінлива (періоди підвищення чергуються з періодами зниження); динаміка змін у кожного учня глибоко специфічна, проте основна тенденція — поступове зниження рівня працездатності, починаючи з середини уроку; неспроможність проявити вольові зусилля для подолання труднощів; швидка втомлюваність; про виконанні цікавої роботи втомлюваність приходить швидше, ніж при виконанні нецікавої, одноманітної; залежність

від особи і втомлюваності вчителя, методів навчання і способів організації діяльності.

З метою корекції описаного стану педагог використала АВА-терапію. Вона являє собою поведінковий прикладний аналіз. Методика АВА-терапії розроблена професором з США І. Ловаасом. Звісно, не всі прийоми і методи були застосовані, але переважна їх кількість принесли вражаючі результати. І так, АВА-терапія — це поведінкова терапія, яка спрямована на отримання тих чи інших навичок у дитини. Правильні дії — заохочуються, небажані — ігноруються і усуваються. За рахунок багаторазових повторень, навички відточуються до автоматизму і з часом ускладнюються.

АВА-навчання складалося з декількох етапів:

Оцінка початкових навичок — це те, що вміє вже дитина, його вихідні дані.

Вибір функціональної мети — це те, чого ми хочемо досягти і слід вибирати цілі, які допоможуть дитині жити в цьому світі: напрацювання побутових навичок, навичок комунікації і т. д. (навички повинні бути соціально значущі для дитини).

Підбір ефективних інструментів — це використання відповідних методів, залежить від вихідного стану дитини. Наприклад, розуміє мову — означає працюємо з мовленням, не розуміє — значить застосовуємо картинки (можливе використання повної фізичної підказки).

Моніторинг ефективності та корекція — кожен крок, кожен дію дитини ми оцінюємо, записуємо, потім по цим записам проводимо аналіз, дивимось що виходить, що не виходить. Отже, команда педагогів проводить коригування за результатами, можливо, змінюємо методи, якщо прогресу немає.

Найефективнішим прийомом на початковому етапі було навчання окремими блоками — це послідовність навчальних блоків, які повторюються на занятті. При цьому дуже важливо підібрати правильну паузу між блоками (коротка пауза — виникає плутанина, довга пауза — дитині важко повернутися до занять, вона може переключитися на свої справи). У навчання блоками входить три етапи: на першому етапі дитина повинна впевнено опанувати роботою з одним предметом; спочатку, ми підказуємо дитині (жестами, словами), але пізніше підказки прибираються, дитина повинна самостійно оволодіти навиком; бажано досягти правильної відповідної реакції в 90% випадків; на другому і третьому етапі з'являються відволікаючі моменти.

Наприклад: мета — розрізнення трьох предметів (ложка, виделка, тарілка).

Педагог починає з першого етапу: кладемо перед дитиною ложку, вимога: дай ложку — дитина не розуміє — даємо підказку (вкладаємо ложку в його руку) і заохочуємо. І поступово, коли піде прогрес, ми послаблюємо підказки, не забуваємо заохочувати за кожен вірну дію. Наше завдання, щоб на інструкцію "Дай ложку" дитина давала ложку без підказок. Коли дитина вивчить ложку, переходимо до інших предметів (виделка, тарілка) і застосовуємо цей же алгоритм.

Зверніть увагу: блок вважається засвоєним, якщо дитина виконує команду 8-9 разів з 10.

Другий етап. Кладемо на стіл перед дитиною ложку і вимовляємо: "Дай ложку", дитина виконує вимогу, потім просимо: "Зроби так (ляскаємо в долоні)", дитина повторює і тим самим відволікається від основного завдання. Це називається відволікаючий маневр. Наступним кроком ми знову повертаємо дитину до ложки командою: "Дай ложку". Основна ідея — це уникнути автоматизму, тобто ми її відволікаємо різними інструкціями (плескати, стрибати, показати ніс/рот). Допускається давати дві або три відволікаючі інструкції.

Навіщо ж потрібні відволікаючі інструкції, тому що в реальному житті багато відволікаючих чинників і важливо на тлі цієї реальності навчити дитину виконувати команди.

Після того, як ми досягаємо стійкої правильної відповіді дитини, можна переходити до третього блоку. Кладемо на стіл перед дитиною і ложку, і виделку, команда: "Дай ложку", якщо дитина не справляється, то робимо підказку. Незабаром дитина почне правильно давати Вам один предмет з двох, в 8 випадках з 10.

Учитель підкреслює важливість заохочень: хвалити, обіймати, давати щось смачне.

Далі перехід до іншого предмету: "Дай виделку" і аналогічним чином досягаємо правильної відповідної реакції. Потім починаємо змінювати команди: "Дай ложку, дай виделку", наше завдання полягає в тому, щоб дитина правильно виконувала команди. І коли досягаємо успіху, то додаємо наступний предмет — тарілку й діємо за тим же принципом. Також не забуваємо час від часу застосовувати відволікаючі фактори (хлопки, стрибки, повторення звуків, слів і т.д.) і заохочення.

Розвиток мовлення дітей, що мають інтелектуальні порушення — один з основних і найскладніших напрямків корекційної роботи команди психолого-педагогічного супроводу (створення ефективних передумов для всебічного розвитку дитини, забезпечення умов, які б допомогли успішно сформувати потребу у мовленнєвому спілкуванні та практично оволодіти мовленням як засобом комунікації).

Відповідно до мети педагог визначає завдання:

- 1) активізація мовленнєвої і пізнавальної діяльності;
- 2) розвиток та корекція пізнавальної сфери дитини;
- 3) формування комунікативної діяльності;
- 4) розвиток та корекція мовлення дитини;
- 5) розвиток загальної та артикуляційної моторики;

Корекційна робота проводилася за такими напрямками:

- робота над створенням передумов мовленнєвого розвитку,
- робота над розвитком основних функцій мовлення.

Через неоднорідність пізнавальних можливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, було важко регламентувати матеріал часовими рамками за семестрами чи роками навчання. Заняття з розвитку мовлення планувалися з урахуванням необхідності багаторазового повторення матеріалу з поступовим включенням нових елементів до попередньо засвоєних вмінь. Залежно від індивідуальних можливостей учнів темп вивчення матеріалу

уповільнювався або прискорювався, стосовно конкретного учня або підгрупи учнів.

Простий спосіб навчити дітей з порушеннями інтелектуального розвитку запам'ятовувати оповідання, переказувати, давати відповіді на питання за текстом і т. д.

На початковому етапі визначаємо разом з дитиною колір, що буде позначати певне слово в реченні. Приготуємо достатню кількість кольорових смужок для роботи. (Рис. 8)

Наприклад:

Їжачок

Восени їжачок прийшов у фруктовий сад. В саду він побачив високу яблуню. Під яблунею він знайшов червоні яблука. Їжачок наколов їх на голки і поніс у ліс.

Слова в реченнях ми позначили наступними кольорами: підмет — жовтого кольору, присудок — синього кольору, означення — зеленого кольору, додаток — оранжевого кольору, обставина місця — червоного кольору, обставина часу — рожевого кольору, прийменник — білого кольору.

Після виготовлення карток-символів оповідання має такий вигляд:

Восени	їжачок	прийшов	у	фруктовий	сад.			
В	саду	він	побачив	високу	яблуню.			
Під	яблунею	він	знайшов	червоні	яблука.			
Їжачок	наколов	їх	на	голки	і	поніс	у	ліс.

Рис.8 Картки-символи

Після кількаразового повторення з використанням жестової інструкції (як правило, на оповідання такого обсягу витрачається 3-4 заняття) діти спроможні дослівно передати оповідання і дати відповіді на питання за текстом. Використовуючи цей простий прийом навчання, також є можливість навчити дітей самостійно складати оповідання, змінювати структуру речень, поширювати речення; повторити і закріпити поняття членів речення.

Інтеграція дитини з порушеннями інтелектуального розвитку в інклюзивні класи чи групи навчальних закладів може бути доволі складним і тривалим процесом. У команди супроводу виникають труднощі під час визначення меж втручання, впливу та результативності роботи кожного фахівця. Адже зазвичай симптоми мінливі — залежно від впливу таких чинників, як час, оточення, інструкції тощо.

В результаті повного або часткового використання описаних методів, прийомів, способів роботи нами були отримані наступні результати.

Учень:

- називає предмети, діяльність, дії;
- виконує інструкції;
- відповідає на запитання (Хто? Що? Чому? Коли?);
- відповідає на привітання інших;

- встановлює нетривалий зоровий контакт;
- змінює тон та інтонацію висловлювання;
- повторює рухи за авторитетною людиною;
- перебуває поруч з дітьми під час гри;
- зважає на дітей, копіює їх поведінку;
- виконує правила на ігровому майданчику;
- обмінюється іграшками, шкільним приладдям на прохання;
- розуміє базові соціальні пози та жести;
- розуміє невербальні сигнали та відповідає на них відповідно до контексту;
- утримується від повторювальної поведінки;
- справляється з неочікуваними змінами сенсорних подразників;
- виконує заплановані та регулярні завдання;
- застосовує стратегію "зупинися та подумай";
- здійснює продуктивну діяльність замість нав'язливої поведінки;
- справляється з несподіваними змінами в повсякденному житті.

Досвід роботи асистента вчителя, практичного психолога
 опорного закладу "Зіньківська спеціалізована школа I – III ступенів №1
 Зіньківської районної ради Полтавської області"
 Алфьорової Людмили Миколаївни.

Людмила Миколаївна з ученицею, що має порушення інтелектуального розвитку працює як асистент учителя в інклюзивному класі, і як психолог займається з нею двічі на тиждень відповідно до графіку роботи, що прописаний в ППР. Дитина має труднощі у навчанні внаслідок несформованості передумов інтелектуальної діяльності. Запас знань та уявлень про навколишній світ дещо знижений. Дівчинка знайома з характером виконання дії, але виконує її тільки за допомоги з боку дорослого. Відтворює до половини обсягу навчального матеріалу. Здатна за зразком застосувати набуті знання, виконати окремі дії, прості завдання. Ставлення до навчання позитивне, але недостатньо виразне, дієве і стале. Потребує контролю, допомоги та стимулювання діяльності за ситуацією.

При першій зустрічі з ученицею педагог отримала первинну інформацію про знання і вміння дитини, також ознайомила з висновками про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку, складену фахівцями інклюзивно-ресурсного центру за різними напрямками: фізичний, мовленнєвий, когнітивний розвиток, емоційно-вольова сфера, а також сформованість основних компетенцій навчальної діяльності відповідно до вікової норми. Психологу цього було замало і недостатньо, зокрема, для оцінювання поведінки дитини, сформованості її соціальних, комунікативних та адаптивних життєвих навичок. Тому, поєднуючи роботу асистента вчителя інклюзивного навчання та психолога однієї й тієї дитини, та з метою отримання більш повної інформації, Людмила Миколаївна проводила власне додаткове вивчення різних сфер розвитку.

Завдяки методу спостереження виявляла важливі особливості діяльності, поведінки та психічного стану дитини, які необхідно було враховувати в освітньому процесі. Важливе місце посіли консультативні бесіди (педагог має сертифікат базового психолога-консультанта в методі позитивна психотерапія), що дало змогу швидко і безболісно для дитини встановити контакт, з'ясувати важливі відомості про неї: рівень розвитку, інтереси, вподобання, особливості характеру, поведінки, її ставлення до школи, вчителів. У ході розмови я встановила досить важливу деталь — учениця не хотіла відвідувати школу через конкретні предмети і вчительку, яку вона дуже боялася, надалі це питання розглянулося і отримало позитивний результат для учениці. Крім того відбувалося вивчення потенційних можливостей дитини завдяки аналізу навчальних робіт, малюнків, рівень розвитку сенсорних і моторних навичок. Розглядаючи письмові навчальні роботи дівчинки Людмила Миколаївна помітила, що вона робить дуже багато закреслень, часто замальовує коректором, можливо, не впевнена у власних силах, дуже тривожиться.

Нині педагогом і дитиною отримані позитивні результати. Учениця стала комфортніше почуватися у класі, вона не є відторгнута, однокласники з розумінням ставляться до неї як до особистості, вона має своє коло спілкування, друзів, якщо спостерігати за нею на перервах, то ніколи не сидить сама, а навпаки комунікує з іншими, посміхається. Часто звертається за допомогою, хоча у більшості випадків прагне виконувати роботу самостійно, хоч багато що у неї не виходить.

Корекційні заняття (як психолог) Л.М. Алфьорова проводить з дитиною індивідуально. Вони є сукупністю технік і вправ, які спрямовані на корекцію та розвиток пізнавальних процесів. Педагог часто використовує цікаву розвивальну гру, яка називається геоборд. Це чудова іграшка, яка виготовлена за методикою відомого педагога Марії Монтесорі. Вона добре розвиває дрібну моторику рук, координацію рухів, тренує аналітичні і творчі здібності, а також навчає навичкам для вивчення базових предметів у майбутньому. (Рис 9)

Рис.9 Геоборд

Досвід роботи практичного психолога

опорного закладу "Диканський навчально-виховний комплекс імені М.В. Гоголя "Загально-освітня школа I – III ступенів — дошкільний навчальний заклад" Диканської районної ради Полтавської області Рокотянської Інни Олександрівни.

В закладі вчиться хлопчик з порушеннями інтелектуального розвитку з проблемами корекція пізнавальних процесів та необхідності розвитку великої та дрібної моторики. Найкраще у роботі з учнем проходять заняття з використанням пісочної терапії, казкотерапії, стимульного навчання. Учень із задоволенням виконує вправи на міжпівкульну взаємодію, вправи з легкоконструювання. На даний момент розширено об'єм пам'яті та уваги, властивості уваги покращено: достатня концентрація та розподіл, вміє класифікувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати. Може спокійно працювати протягом заняття, без ознак афективних спалахів. Знає напрямки, вміє тримати ручку та олівець, пише елементарні склади, букви, слова під диктовку, виконує письмові роботи за зразком не дотримуючись норм каліграфії.

Учень має свій щоденник, у який отримує схвалення за свою роботу у вигляді різних тематичних наліпок. Всі письмові та творчі роботи зібрано у індивідуальні портфоліо.

У закладі, де працює Інна Олександрівна, створено ресурсну кімнату, яка поповнюється розробками і роботами педагогів (розвивальні книжечки, набір букв за методом Монтері, бізіборд для дітей).

Психологом створено онлайн-корекційний клас, який використовує у своїй роботі під час корекційних занять, і який набув популярності під час дистанційного навчання. Детальніше ознайомитися з ним колеги, батьки можуть на сторінці закладу у Facebook за посиланням:

<https://www.facebook.com/nvkgogolya/photos/a.399780870628977/589604931646569/?type=3&theater>

Основною проблемою, над якою працює І.О. Рокотянська — "Інтеграція дітей з ООП у освітнє середовище шляхом формування позитивної соціальної стигматизації учасників освітнього процесу". Для реалізації цієї теми психолог проводить різну просвітницьку роботу у закладі і поза його межами (проводить опитування, тренінги, заходи до дня людей з інвалідністю, до дня поширення інформації про аутизм та ін.). Детальніше просвітницька робота репрезентована у стрічці новин сайту:

<https://gogolsps.at.ua/>

Результатом роботи на шляху до вирішення проблеми, над якою працює психолог, є збільшення кількості дітей з ООП в класах з інклюзивним навчанням закладу.

Інна Олександрівна рекомендує орієнтуватися на найближчу зону розвитку дитини і створювати ситуацію успіху. Таким правилом користується не один рік і діти мають гарні результати. Ще практикує відкриті корекційно-розвиткові заняття у присутності батьків дітей з ООП. Такі самі вправи батьки можуть повторювати вдома. Цього року психолог розробила авторські

практичні поради для учасників освітнього процесу в період дистанційного навчання, переглянути їх можна за посиланням: <https://gogolspes.at.ua/index/vchiteljam/0-18>

Досвід роботи вчителя-логопеда
комунальної установи "Інклюзивно-ресурсний центр"
Чорнухинської селищної ради Полтавської області
Борсук Інни Анатоліївни.

Значну частину дітей з ООП становлять діти з інтелектуальними порушеннями. У своїй роботі Інна Анатоліївна часто використовує прийоми мнемотехніки.

Мнемотехніка — це система методів та прийомів, що полегшують процес запам'ятовування, збільшують об'єм пам'яті шляхом утворення додаткових асоціацій. Цілеспрямоване та сплановане використання мнемотехніки дозволяє засвоювати матеріал цікавіше та швидше.

Мнемотехніка допомагає вирішити такі основні навчальні та виховні завдання:

- зменшуються стреси від навчання;
- підвищується самооцінка дитини завдяки результативності у навчанні;
- формується вміння самостійно вчитися;
- збільшується об'єм пам'яті;
- дітям легше виділяти істотне, знаходити спільне і відмінне;
- підвищується інтерес до вивчення рідної мови.

У роботі з дітьми-логопатами, як показує практика, доцільно використовувати різноманітні ігри, вірші та тексти. Це завжди цікаво дітям.

Особливе місце в роботі з дітьми-логопатами займає дидактичний матеріал у формі мнемотаблиць, що значно полегшують дітям оволодіння навичками правильної звуковимови. На підготовчому етапі разом з дітьми Інна Анатоліївна проводить роботу із складання артикуляційного "портрета" звука, його характеристики, виготовляє 5 таблиць. На першій зображує картинку — символ певного звука. Наприклад: насос — звук [с], жучок — [ж], змія — [ш], комар — звук [з], трактор — [р], літак — [л]. Обговорює з дітьми значення певної картинки — символу. Учитель радить підкріпити зоровий образ жестом-підказкою. Наприклад: звук [з] — вказівний палець вперед, наче ніс комара. Саме використання цих символів у майбутньому допомагає формувати важливий навик самоконтролю за правильною звуковимовою без словесного нагадування.

Дві наступні мнемотаблиці заповнює малюнками відповідного положення губ, зубів. Наприклад: губи посміхаються (зображую посмішку), зуби як "парканчик" (малюю парканчик.). У четвертій таблиці зображує положення язика вгорі чи вниз (малюю стрілочку поруч з малюнком язика) та те, що язик нагадує при вимові (лопатка, чашечка, грибок). В останній таблиці дає умовне позначення якісної характеристики даного звука: дзвінкий чи глухий.

Позначення: дзвоник — дзвінкий звук, закреслений дзвоник – глухий звук, сніжинка – прохолодне повітря при вимові, сонечко — тепле, можна протягнути звук чи ні (лінії певної довжини).

Вчитель-логопед завдання з автоматизації звука починає з читання таблиці. Наприклад, дитина вчиться правильно вимовляти звук [з]. Характеризувати звук вона повинна так: "Звук [з] схожий на пісню комара. Коли я вимовляю цей звук, губи посміхаються, зуби "парканчиком", язик лежить за нижніми передніми зубами. Звук [з] дзвінкий, повітря прохолодне, звук можна протягнути [з-з-з-з-з]".

Подібні таблиці є своєрідним алгоритмом правильної звуковимови. "Підказками" діти-логопати користуються на заняттях, щоб нагадати або уточнити правильне положення артикуляційних органів, а також провести характеристику звуків. Дома ці таблиці допомагають батькам підказати або проконтролювати правильну вимову даного звука. Діти люблять вчити вірші, але у багатьох цей процес викликає труднощі. Мнемотаблиці особливо ефективні при розучуванні віршів. Суть полягає в наступному: на кожне слово або словосполучення малюю картинку. Таким чином весь вірш зображую схематично.

Описовій розповіді та переказу належить особлива роль у формуванні зв'язного мовлення. Інна Анатоліївна помітила, що якщо переказувати казку чи описувати предмет за допомогою мнемотаблиць, то свою увагу діти концентрують на правильній побудові речень.

Робота з мнемотаблицею допомагає підготувати дітей до самостійного описування предметів, активізує мислення дітей.

Отже, використання різноманітних прийомів мнемотехніки дозволяє впорядкувати складну інформацію, розташувати її в певній послідовності. Це дозволяє дітям засвоїти потрібну інформацію значно краще та зберегти її на більш довгий термін, а пригадування не викликає значних зусиль. Спостереження за результатами логопедичної роботи впродовж певного періоду свідчать про ефективність застосування таких методів та прийомів корекції як мнемотехніка. У дітей формується позитивне ставлення до навчання та підвищується ефективність роботи вчителя-логопеда.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Веб-сторінка Норман Винсент Пил цитати
URL: <https://ru.citaty.net/avtory/norman-vinsent-pil/>
2. Ворон М., Найда Ю. Множинний інтелект: від теорії до практики,
URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/3030/1/Voron_M_Naida_U_3.pdf
3. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі навч. посібн.– Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 308 с.
4. Гуманітарно-правовий портал. Розлади інтелекту
URL:<http://tomas.pp.ua/1802/>
5. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. / Укл: Л.О. Прядко, О.О. Фурман / Метод. посібн. – Суми РВВ СОІППО. – 2015. – 114 с.
6. Загальна декларація прав людини.
URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/snow/995_015.
7. Закон України "Про освіту".
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
8. Інвалідність та суспільство: навч. -метод. посібн. За заг. редакцією Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. / Кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. – К., 2012. – 216 с.
9. Індивідуальна програма розвитку. Методичні матеріали / Укл.: Луценко І.В., Заєркова Н.В. – Київ. – 2015. – 20 с.
10. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посібн. / Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві; пер. з англ. – К.: – СПД – ФО Парашин І.С. 2010. – 296 с.
11. Інклюзивне навчання: вибір батьків / А.А. Колупаєва, Л.М. Наконечна, – Харків: Вид-во "Ранок", ВГ "Кенгуру", 2018. – 56 с.
12. Калініченко І.О. Любити і допомагати: путівник для батьків дітей з інтелектуальними порушеннями: навч. -метод. посібн. / Упорядник І. О. Калініченко. – Полтава: ПОІППО, 2018. – 88 с.
URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/nml/drukov_produk_POIPPOPDF/2018/L-i-D.pdf
13. Каут Н.М. Основи дефектології та логопедії : тексти лекцій / Н. Каут. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012 р. – 372 с.
14. Коаліція захисту прав осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень
URL: <https://www.facebook.com/vgocoalition/photos/a.183691281759090/867061730088705/?t>
15. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посібн. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук., – видання доповнене та перероблене, – К.: Видавнича група "АТОПОЛ", – 2011. – 273 с.
16. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А. А. Колупаєва – К. : "Самміт – Книга". – 2009. – 272 с.

17. Колупаєва А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка: путівник для педагогів: навч.-метод. посібн. / А. Колупаєва, О. Таранченко; МОН України, НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. – К.: АТОПОЛ. – 2010. – 96 с.
18. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навч.-метод. посібн. / А. А. Колупаєва, О.М. Таранченко. – Харків : Вид-во "Ранок", 2019. — 304 с.
19. Конвенція ООН про права дитини.
URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
20. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю.
URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
21. Лавріненко Л. І. Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти): навч. -метод. посібн. для керівників закладів освіти, учителів та вихователів ЗДО, ГПД, шкіл-інтернатів, методистів / Л.І. Лавріненко. – Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет (ЧНТУ), 2017. – 168 с.
22. Медіаграмотність у початковій школі: посібник для вчителя / О.В Волошенюк, О.В. Ганик, В.В Голощапова та ін. / За редакцією О.В Волошенюк., В.Ф. Іванова – Київ : ЦВП, АУП, 2018. – 234 с.
23. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ)
URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-plan-zahodiv-z-vprovadzhennya-mizhnarodnoyi-klasifikaciyi-funkcionuvannya>
24. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: діти та підлітки: МКФ-ДП Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) каталогізація бібліотек Всесвітньої організації охорони здоров'я) URL: <http://moz.gov.ua/mkf>
25. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навч. метод. посібн. / В. Войтко. – Кропивницький: КЗ "КОІППО імені Василя Сухомлинського", 2016. – 84 с.
26. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навч. метод. посібн. / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. – Київ :2018. – 252 с.
27. Основи інклюзивної освіти. Навчально методичний посібник:/ за заг. ред. Колупаєвої А.А. – К: "А. С. К.", 2012. – 308 с.
28. Основи нетрадиційних методів оздоровлення : Навч. посіб. / О.М. Стасюк, Б. М. Кіндзер. – Л. : ЛДУФК, 2011. – 56 с.
29. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ : ТОВ "Агентство "Україна", 2019. – 300 с.
30. Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова КМУ від 9 серпня 2017 р. № 588. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/para%20n8>
31. Про затвердження перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2018 № 981

32. Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ МОН України від 10.07.2019 р. N 955

33. Про затвердження примірного положення про команду психолого–педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 609

URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-prokomandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimipotrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>

34. Про затвердження Положення про інклюзивно–ресурсний центр: Постанова КМУ від 12 липня 2017 р. № 545

35. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навч.–метод. посібн. / За заг. ред. Колупаєвої А.А. – К.:ТОВ ВПЦ "Літопис – ХХ" – 2010.

36. Сайт розповсюдження корисної інформації для батьків, вчителів, студентів!

URL: <https://www.google.com/search?q=Сайт+розповсюдження+корисної+інформації+для+батьків%>

37. Сайт Всеукраїнський Фонд "Крок за кроком"

URL: <http://www.ussf.kiev.ua/ieinfoletters/84/>

38. Сак Т.В. Індивідуалізація навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі 4 (69). 2014 Особлива дитина: Навчання і виховання С. 3-6

39. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка, олігофренопедагогіка: підручник. Ч. I / В. М. Синьов. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 238 с.

40. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі: навч. метод. посібн. / І.В. Гладченко, М.О. Супрун, А.В. Висоцька, – К.: Інститут спеціальної педагогіки, 2014. – 214 с.

41. Стаффорд Д., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх класів / Д. Стаффорд, К. Стаффорд. – Львів: Надія, 2000. – 256 с.

42. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: метод. посібн. / Під заг. ред. Софій Н.З., – К.: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2015.

43. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Загальні принципи здійснення адаптацій та модифікацій навчально-виховного процесу / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч. -метод. посібн. / Кол. авторів: А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій. та ін. За заг. ред. Даниленко Л. І. – К.: 2007. – 128 с.

44. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Софій Н. З. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання / Інклюзивна школа: особливості

організації та управління: навч. -метод. посібн. / Кол. авторів: А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін. За заг. ред. Даниленко Л. І. – К.: 2007. – 128 с.

45. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навч. -метод. посібн. / За загальною редакцією Колупаєвої А.А. – К.:2012. Технологія навчання як дослідження (п. 8 Технологія індивідуалізації навчання в світовій практиці (А.С. Границька, В.Д. Шадріков), URL: http://studopedia.com.ua/1_14166_tehnologiya-navchannya-yak-doslidzhennya.html

46. Трикоз С.В., Блеч Г.О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С.В. Трикоз, Г.О. Блеч. – Харків: Вид-во "Ранок", ВГ "Кенгуру", 2018. – 40 с.

47. Хто відповідає за соціальне благополуччя неповнолітніх? / Упор. Самойлюк О.М. – Полтава: ПОІППО, 2017. – 68 с.

48. Энциклопедия: Системы оздоровления Востока и Запада. – СПб. : Прайм-ЄВРОЗНАК, 2004. – 608 с.

49. Harvard magazine The Teen Brain By Debra Bradley Ruder september-october 2008

URL: <https://harvardmagazine.com/2008/09/the-teen-brain.html?fbclid=IwAR3uzSnw93uRxRW7iIxeYvbsqBdKQ3IXChvpYkXuGLmWnBp0lByZw2qeKDY>

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Дмитренко К.А. Працюємо з "особливою" дитиною у "звичайній" школі / К.А. Дмитренко, М.В. Коновалова, О.П. Семиволос. – Х.: ВГ "Основа", 2018. – 120 с.
2. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О.О., Дятленко Н.М., Софій Н.З., Найда Ю.М. Під заг. ред. Шинкаренко В.І. – К.: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2013. – 100 с.
3. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч. -метод. посібн. / Кол. упорядників: Патрикеева О.О., Софій Н.З., Луценко І.В., Василяшко І.П. Під заг. ред. Шинкаренко В.І., – К.: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2013. – 96 с.
4. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посібн. / Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві; пер. з англ. – К.: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.
5. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади: посібн. - К.: Паливода А.В., 2012. - 120 с.
6. Колупаєва А.А., Єфімова С.М. Навчальний курс "Вступ до інклюзивної освіти". – К.: Науковий світ, 2010. – 20 с.
7. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук. -метод. посібн. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група "АТОПОЛ", 2011. – 274 с.
8. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: навч. - метод. посібн. – Київ, 2010. – 96 с.
9. Лідерство та інклюзивна освіта: навч. метод. посібн./ Єфімова С.М., Королюк С.В.; за заг. ред. Колупаєвої А.А. – ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2012. – 164 с. – (Серія "Інклюзивна освіта").
10. Огляд ролі асистентів учителів у канадських школах. Досвід провінцій Манітоба, Нова Шотландія та Альберта: посібн. / Е. Чорнобой, О. Красюкова-Еннз. – К.: Паливода А. В., 2012. - 32 с.
11. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали. / Укладач – Софій Н.З., – К.: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2015.– 70 с.
12. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. рекомендації / уклад. Н.М. Дятленко. – К.: Плеяди, 2015. – 20с.
13. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: метод. посібн. / Під заг. ред. Софій Н. З., – К.: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2015. – 66 с.
14. Універсальний дизайн в освіті: посібник / Під заг. ред. Софій Н. З., – К.: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди" 2015. – 76 с.

Додаткова

1. Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навч. -метод. посібн. / За ред. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група "А.С.К.", 2012.
2. Жуков С.М., Самойлов В.В. Викладання психологічних дисциплін у сучасних навчальних закладах : навч. посіб. / С.М. Жуков, В.В. Самойлов. – Артемівськ: ДонУЕП, 2015. – 435 с.
3. Інвалідність та суспільство: навч. -метод. посібн. /За заг. ред. Л.Ю.Байди, О.В Красюкової – Еннс. / Кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова – Еннс О.В., Буров С Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. – К., 2012. - 216 с.
4. Луценко І., Крижанівський В., Добин Е. Відстоювання інтересів дітей з особливими потребами, дітей з інвалідністю на інклюзивну освіту: Тренінговий модуль / За заг. ред. О. Красюкової-Еннс, О. Софій, М. Сварника. – Українсько-канадський проект "Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні" – К., 2010. – 46 с.
5. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посібн. / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно- видавничий відділ. – 2008.– 204 с.
6. Підтримай себе – підтримай дитину: путівник для батьків дітей з особливими потребами: метод. матеріали / Авторський колектив проекту "Інклюзивна освіта: крок за кроком", – К.: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2015. – 34 с.
7. Права людини: знати, щоб захищати. Що треба знати про захист прав дітей з інвалідністю: метод. посібн. / За заг. ред. Софій Н.З., – К.: ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2015. – 52 с.
8. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади: посібн. – К: Паливода А.В., 2012. – 50 с.
9. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій // Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч. метод. посібн. / Кол. авторів: А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін.; за заг. ред. Л.І. Даниленко. – К., 2007

ГЛОСАРІЙ

Адаптація — змінює характер подання навчального матеріалу, але не змінює зміст або концептуальну складність навчального завдання. Адаптація — це зміна умов виконання завдання

Гейміфікація (від англ. "Game" — гра) — це комплекс мотиваційних технік (комп'ютерних ігор для навчання).

Індивідуалізація — врахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів у всіх його формах і методах, незалежно від того, які особливості і в якій мірі враховуються.

Індивідуальна освітня траєкторія — персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Індивідуальна програма розвитку — документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання. (ВР України, Закон "Про освіту" від 05.09.2017 N 2145-VIII).

Індивідуальний навчальний план — документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Індивідуальний підхід — психолого-педагогічний принцип, який впорядковує освітній процес відповідно до індивідуальних особливостей розвитку життя кожної дитини. Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета, тижневу кількість годин.

Інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне освітнє середовище — сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Інтелект — здатність, уміння користуватися розумовими операціями — поняттями, судженнями і умовисновками. Так природа інтелекту ототожнюється з "продуктивним мисленням", сутність якого — здібність до надбання нових знань (здібність до навчання). Показниками здібності до навчання є рівень

узагальненості знань, широта їхнього вживання, швидкість засвоєння, темп просування у навчанні.

Корекційно-розвиткові послуги — це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Міжвідомча співпраця передбачає взаємодію спеціалістів багатьох галузей (загальна та спеціальна освіта, соціальна педагогіка, психологія, медицина тощо), що дозволяє в комплексному супроводі дитини оптимізувати процеси її розвитку, виховання, навчання та соціалізації.

Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ-ДП) — класифікатор, що розглядає дитину не як носія діагнозу чи хвороби, а як повноцінний суб'єкт, що потребує підтримки, у тому числі психолого-педагогічної, для розширення можливостей її функціонування.

Міжнародна статистична класифікація хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям (МКХ-10) — класифікація, що використовується для перетворення словесного формулювання діагнозів, хвороб та інших проблем, пов'язаних зі здоров'ям, у коди, які забезпечують зручність збору, збереження й аналізу даних. Метою МКХ є створення умов для систематизованої реєстрації, аналізу, інтерпретації та порівняння даних про смертність і захворюваність.

Модифікації — змінюють зміст або понятійну складність навчального завдання. Тобто змінюють зміст навчання: дитина вивчає не те, що вивчають усі діти в класі. Використовуються при роботі з учнями, які мають значні когнітивні порушення. Інколи учні можуть потребувати модифікованих програм тільки з окремих дисциплін.

Особа з особливими освітніми потребами — особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Портфоліо учня — це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування умінь учнів ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

Порушення інтелектуального розвитку — це виразні, незворотні системні порушення пізнавальних, психічних процесів, які виникають внаслідок органічного дифузного пошкодження кори головного мозку.

Психолого-педагогічний супровід — це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку.

Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням — це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на

створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум.

Психолого-педагогічні послуги — це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

Саморегуляція — це здатність людини керувати собою на основі сприймання та усвідомлення психічних процесів та своєї поведінки, а також регулювати свою активність та діяльність у бажаному напрямі.

Скаффолдинг ("scaffolding"; в перекладі з англ. "будівельні риштування") — процес, який дає можливість дитині або новачку розв'язати проблему, виконати завдання або досягнути цілей, які знаходяться за межами їх індивідуальних зусиль або можливостей.

Су-Джок терапія (з корейської су — кисть, джок — стопа) — метод впливу на організм шляхом стимулювання біологічно активних точок, розташованих на кистях і стопах.

Науково-методичне видання

**Моделювання інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми
потребами: порушення інтелектуального розвитку**

Електронний навчально-методичний кейс

Упорядник: Н.П. Токаренко

Відповідальний за випуск: Н.П. Токаренко

Комп'ютерна верстка: Н.П. Токаренко

Оформлення обкладинки: А.В. Дружиніна

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ім. М.В. Остроградського
Кафедра педагогічної майстерності та інклюзивної освіти
Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти

Редакційно-видавничий відділ ПОІППО
36029, м. Полтава, вул. Соборності, 64 ж
тел. (0532)-56-38-52 E-mail: root@pei.poltava.ua

Розміщено на сайті ПОІППО ім. М.В. Остроградського
<http://poippo.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-poippo>